هەڵبژاردنەکانی عیراق و پۆستی سەرۆککۆماری
لە
گۆشەبینینی دامەزراندنەوەی دەولەتی عیراقەوە

د. بورهان ا. یاسین
<u>زانکۆی لوند – سوید</u>
2005/5/1

خەڵکی کورد لە باشووری کوردستان بەشداریان کرد لە دامەزراندنەوەی دەوڵەتێک کە دواجار بچن داوای مافەکانیان لە هەمان دەوڵەت بکەن!

لە بڕی پێشەکی

وەکو ئاشکرایە ڕووخانی ڕژێمی بەغدا ڕووداوێکی یەکجار گرینگ بوو لە مێژووی عیراقدا بە گشتی و باشووری کوردستاندا بە تایبەتی. ڕووخانی ڕژێم لە ئاکامی کودەتا یا پیلانگێران نەبوو، بەلکو ڕوخانێکی بنەرەتی و بە تەواوەتی دەوڵەتی عیراق و دامەزراوە هەرە گرینگەکانی بوو، لە پێش هەمووشیانەوە دامەزراوەکانی زەبرو زەنگ. هەڵوەشانەوەی دامەزراوەکانی زەبر و زەنگ، بە تایبەتی هێزی چەکداری، تێکشکانی کۆڵەگەیەکی هەرە گرینگ بوو کە دەوڵەتی عیراقی لەسەر بیناکرابوو. هەروەها دەتوانین، لە هەڵوەشانەوەی دەوڵەتی عیراقدا، باس لە ڕوخان و شکستی زۆر لە بۆچوونە فیکری و سیاسەکانی کە دەوڵەتی لەسەر دامەزرابوو، یاخود لە پرۆسەی بوونی ئەو دەولەتەدا بە توندی جێگەی خۆیان کردبۆوە. هەڵبەتە ئەو پرسیارەی بە تایبەتی بۆ کورد گرینگە ئەوەیە ئایا ئەم دەوڵەتە چەندە دەکرێ دووربخرێتەوە لە بنەماکانی زەبر و زەنگ و بنەما ئایدیۆلۆژی و سیاسیەکانی عیراقی پێشوو. بە مانایەکی تر لەم ڕووەوە چەند عیراقی دوای سەددام دەتوانێ عیراقێکی *نوێ* بێ.

دیارە ڕووخانی دەوڵەتی عیراق گەلی کوردی لە باشووری کوردستان بەرەوڕووی پرسیارێکی گەلێ گرینگ کردەوە کە لە ڕاستیدا لە هەمان ئەو پرسیارە دەچێ کە لە دوای ڕووخانی دەوڵەتی عوسمانی هاتە پێشەوە. بە ڕووی هەردوو ڕووداودا پرسیارەکە ئەوەیە: ئایا کورد لە باشووری کوردستان قەبوڵ دەکا ببێ بە بەشێک لەو دەوڵەتەی کە دادەمەزرێ/دادەمەزرێتەوە یا هەوڵی بەخۆبوون و ڕەدکردنەوەی ئەم دەوڵەتە دەدات و بەم پێیەش خەباتی سیاسی و دیپلۆماسی خۆی سەردەخا بۆ ئەلتەرنەتیڤی تر، واتە ئەلتەرنەتیڤی دامەزراندنی دەوڵەتی نەتەوەیی تایبەت بە خۆ؟

لەم وتارەی بەردەستدا *بە شێوەیەکی ڕاستەوخۆ* هەوڵی وەڵامدانەوەی ئەم پرسیارە نادەم. لە لایەکی ترەوە بە بێ کردنی ئەو پرسیارە ئاستەمە بچینە ناو ئەو بابەتانەی کە بە شێوەیەک یا شێوەیەکی تر پەیوەندیدارمان دەکەن بەم پرسیارەوە. بە باوەری من تەواوی ئەو پێشوەچوونانەی دوای روخانی ڕژێمی بەعس و دەوڵەتی عیراق، دەکرێ بە شێوەیەک یا شێوەیەکی تر وە تا ئەو جێگەیەی خەلکی باشووری کوردستان مەبەستی لێدوانە، بخرێنە ناو چوارچێوەی ئەو پرسیارەی سەرەوە.

مەبەستی ڕاستەوخۆ لەم وتارەی بەردەست هەوڵدانە بۆ خوێندنەوەیەکی تر بۆ هەلبژاردنەکانی عیراق (2005/1/30) وە هەروەها دواتر هەلبژاردنی کوردێک، واتە بەڕێز جەلال تاڵەبانی (دواتر لەم وتارەدا تاڵەبانی)، بۆ پۆستی سەرۆککۆماری لە عیراق. ئەو بۆچوونەی کە پیادەشیدەکەم لەم وتارەدا بریتیە لە هەڵسەنگاندن و باسکردنی هەلبژاردن و مەسەلەی پۆستی سەرۆککۆماری لە چوارچێوەی پرۆسەی سەرلەنوێ *دامەزرانەوەی* عیراق لە ڕوانگەی ململانێی پەیوەندیدار بە دواڕۆژی کورد. وە هەر لەم چوارچێوەیەشەوە ڕاوەستانێک لەسەر لایەنی پەیوەندیە (کوردی – کوردی)ەکان دەکەم بە پەیوەندی لەگەڵ ئەم پرۆسە و پرسی دەسەلاَت، بە تایبەتی لە نێوان پارتی دیمۆکراتی کوردستان و یەکیەتی نیشتیمانی کوردستان (دواتر لەم وتارەدا پدک وینک).

لەم وتارەدا باسکردن لە پۆستی سەرۆککۆماری پەیوەندیدارکراوە بە کۆمەڵیک مەسەلەی تر لەوانەش پرسی پەیوەندیە (کوردی – کوردی)ەکان، پرسی دەسەلاَتی سیاسی و شێوەی کارکردنی کورد لەگەڵ دەوڵەتی عیراق و پەیوەندیە (کوردی – کوردی)ەکان.

بە هەر حاڵ، مەبەست لەم باسە بە زەرورەت ئەنجامدانی لێکۆڵینەوەیەکی بە مانای ووشە ئەکادیمی نیە، بەلکو بەشداریەکە لەو گفتوگۆیانەی کە لێرە و لەوێ لەسەر هەندێ پرسی پەیوەست بە عیراق و باشووری کوردستان دەکرێن.

هەڵبژاردنەکانی عیراق

دەشێ یەکەم هەڵبژاردنەکانی عیراق، دوای روخانی رژێمی بەعس، لە گۆشەبینینی جودا جوداوە تەماشا و ڕاڤەبکرێن. ئەوەی لە *گوتاری ڕەسمی کوردیدا* زۆر کەم ئاماژەی پێنەکراوە ئەوڕاستیەیە کە ئەم هەلبژاردنانە یەکسەر دەچنە خانەی پرۆسەی سەرلەنوێ دامەزراندنەوەی دەوڵەتی عیراق و سەرلەنوێ لکاندنەوەی باشووری کوردستان بەو دەولەتەوە. بە بۆچوونی من بەشداریکردنی کورد لە باشووری کوردستان لەو هەڵبژاردنانەدا، بە تایبەتی هەلبژاردنی پەرلەمانی عیراق، بە بڕیاری یەکبووی سەرکردایەتی سیاسی وە بە بەشداریکردنی زێتر لە 70% لە خەلکی کوردستان، ڕوداوێکی سیاسی یەکجار گرینگ بوو لە پرۆسەی لکاندنەوەی باشووری کوردستان بە دەوڵەتی عیراقەوە.

هەڵبەتە ئەم پێشوەچوونەش زۆر ئاکامی هەنووکەیی و پەیوەندیدار بە دواڕۆژی باشووری کوردستانی لێدەکەوێتەوە. بە باوەڕی من گرنگترین ئەم ئاکامانە ئەوەیە کە بەشداری لەم هەڵبژاردنانەدا بە بڕیاری سیاسی و بە بەشداری ئەم ڕێژەیەی خەڵکی کوردستان بیانویەکی زۆر گرینگ، بە هەرسێ ڕەهەندەکانی *ڕابرد و* و *ئێستا* و *دواڕۆژ*، لە دەست خەڵکی باشووری کوردستان دەردەهێنێت:

1) ڕەهەندی ڕابردوو (ڕەهەندی مێژوویی): وەک ئاشکرایە لە گوتاری سیاسی و بگرە لێکۆڵینەوە ئەکادیمیەکانیشدا بەردەوام بانگاشەی ئەوە کراوە (یا بیانوی ئەوە هێنراوەتەوە) کە بەڵێ باشووری کوردستان ئەو هەموو ساڵانە (ئێستا 84 ساڵە) بە زۆرەملێ و بە بێ ویستی خەڵکەکەی لکێندراوە بە دەوڵەتی عیراقەوە. ترسی ئەوە هەیە، کە بە بەشداریکردنی خەڵکی ئەو بەشەی کوردستان لە هەڵبژاردنەکاندا وە لە ڕێگەی ئەم بەشدارییە ڕەوواییبەخشین بە لکاندنەوەی باشووری کوردستان بە عیراقەوە، گەلی کورد ئەم بیانوە مێژووییە لە دەست بدا.

2) ڕەهەندی ئێستا (ڕەهەندی هەنوکەیی): بەشداری لە هەڵبژاردنەکاندا هەموو ڕەواییەکی بەخشی بە لکاندنەوەی باشووری کوردستان بە عیراقەوە وە بەم مانایەش کورد بیانویەکی سیاسی هەنوکەیی (لە خەباتی ئیمڕۆیدا) بۆ گوزارش لە خۆی کوردستان و مافەکانی بۆ جیابوونەوە لە دەست دا. ئیمڕۆ کورد ناتوانێ بە ئاسانی بە ڕای گستی نێونەتەوەیی بڵێ کە باشووری کوردستان *وا خەریکە بە زۆر دەلکێندرێتەوە* بە عیراقەوە. بە مانایەکی تر جوڵانەوەی سیاسی لە باشووری کوردستان ناتوانێ ڕووی

گەیی لە کۆمەڵگەی جیهانی بێ چونکە خۆی تێکەڵبووە، بە "بەشداریەکی ئازاد و دیمۆکراسیانە"، لە پرۆسەی سەرلەنوێ دامەزراندنەوەی دەوڵەتی عیراق.

3) لە ڕەهەندی دوارۆژەوە: ڕوو لە دوارۆژ، لەوە دەترسم کە ئەم بەشدارییە لە هەڵبژاردنەکاندا *نەوەکانی دوارۆژیش*، هەرنەبێ لە باشووری کوردستان، بێبەش بکات لەو بیانویەی کە باوک و باپیرانیان لە کاتی دامەزرانەوەی عیراق بە زۆر لکێندراون بەو دەوڵەتەوە.

گرنگە هەر زوو ئەوە بڵێین کە هەڵبژاردنەکان یەکەم و تاکە ئێستگە نەبوون لە پرۆسەی دامەزراندنەوەی عیراق، بەڵام بێگومان لە ڕووی ڕەوایی سیاسیەوە و بە پەیوەندی لەگەڵ ئەو بۆچوونەی کە لە سێ خاڵی سەرەوە خرایە ڕوو، گرنگترین و چارەنووسسازتریانە. دیارە ئێستگە گرینگەکانی بەشداریکردنی کورد لە ئاستی سەرکردە سیاسیەکەی لە پرۆسەی سەرلەنوێ بیناکردنەوەی عیراق جگە لە کۆنفرانسی لەندەن (دیسەمبەری 2002)، کە بەر لە ڕووخانی ڕژێمی سەدام ئەنجامدرا، ئەمانەن: کۆبوونەوەی ناسریە (ناوەڕاستی ئەپریلی 2003)، پەیمانی ئیدارەی دەوڵەت لە نێوان تاڵەبانی و پۆل برێمەر لە نۆڤێمبەری 2003، یاسای ئیدارەی دەوڵەت (مارسی 2004)، وە لە هەمووشیان گرینگتر بڕیاری ئەنجومەنی ئاسایشی نەتەوە یەکگرتوەکانە (ژمارە 1546، لە 2005/6/8).

ئەم ئێستگانە هەموویان گرینگن لە پرۆسەی دامەزراندنەوەی دەوڵەتی عیراقدا، هەر یەکەیان بە شێوەو ڕادەی خۆی، بەڵام گرینگترینیان لە ڕووی ڕەواییدانی سیاسی و یاسایی لکاندنەوەی باشووری کوردستان بە دەوڵەتی عیراقەوە، بەشداریکردنە لە هەڵبژاردنەکاندا: ئیترئاسان نیە بۆ خەلکی کورد کە بڵێ لکاندن بڕیاری چەند کەسانێک بوو لە سەرکردایەتی سیاسی کورد و خەڵکی کوردستانیش پرسی پێنەکراوە. ڕاستە کە لە هەڵبژاردنەکاندا پرسیارێکی ڕاستەوخۆ نەکرابوو دەربارەی بۆچوونی خەڵکی لە مەڕ لکاندنی باشووری کوردستان بە عیراقەوە، بەڵام لە لایەکی ترەوە کەس ناتوانێ نکۆڵی لەوە بکات کە هەڵبژاردنەکان ئێستگەی هەرە گرینگن لە لکاندنەوەی باشووری کوردستان بە عیراقەوە و لە دوارۆژیشدا بە ئەگەری زۆر بەم شێوەیە دەبینرێ و لەلایەن بەرهەڵستکارانی سەربەخۆیی کوردستانیش لەم ئاراستەیەدا بەکاردێت.

پۆستی سەرۆککۆماری

بۆ وەدەستهێنانی پۆستی سەرۆککۆماری یا سەرۆکوەزیران بۆ کوردێک، هەوڵی زۆر درا لە لایەن لیستی هاوپەیمانی کوردستانیەوە. هەر زوو، لە پێش هەڵبژاردنەکانەوە، هاوپەیمانی کوردستان کەوتە هەوڵی پێداگرتن لەسەر ئەوەی کە یەکێک لەو پۆستانە بدرێ بە کورد.

هەروەک دەزانرێ لە ڕێکەوتنێکی هەردوو مەکتەبی سیاسی پدک و ینک (2004/12/1) چوارچێوەیەک بۆ دابەشکردنی دەسەڵات و پۆستەکان بڕیاری لەسەر درا. دیارە مەسەلەی هەرە گرینگ ڕێککەوتن بوو، هەڵبەتە بە بێ گەڕانەوەی پێشوەخت بۆ پەرلەمانی کوردستان، لەسەرئەوەی کەوا تاڵەبانی کاندیدکراوی کورد بێ بۆ پۆستی سەرۆککۆماری عیراق و بەڕێز مەسعود بارزانی (دواتر لەم وتارەدا بارزانی) دەستنیشانکرا بۆ پۆستی سەرۆکی هەرێم، ئەو پۆستەی کە هێشتان پەرلەمان بڕیاری لە مەڕ وەرنەگرووە. من وایبۆدەچم کە بەم بڕیارە نەک هەر لە یەکتر نزیکبوونەوەی پدک و ینک هەنگاوێک بەرەو پێشەوە نەچوو بەلکو ئەم بڕیارە، دواتر لە ئاستی پراکتیکیدا و ئەو ڕووداوانەی کە لە هەڵبژاردنی تاڵەبانی وەک سەرۆککۆمارکەوتنەوە، بوونەتە مایەی نیگەرانی خەڵکی کوردستان. لە ڕاستیدا لەم ڕۆژا نەدا پەیوەندیەکانی پدک و ینک ئەوەندە گرژیان پێوەدیارە کە زیاتر هەواوکەشی ڕۆژانی بەر لە جەنگی خۆکوژی بەبیردەهێننەوە. دیارە تا تاڵەبانی هەڵنەبژێردرابوو وەک سەرۆککۆمار دەرفەتی ئەوە زیاتر بوو کە کورد بە یەک دەنگ گوتارە سیاسیەکەی بخەملێنێ و بە یەک هەنگاو لە ململانێ ئاڵۆزە سیاسی و

دەستوری و دیپلۆماسیەکانی پەیوەندیدار بە کوردستان و عیراق بەرەو پێشەوە برۆن.

ئەوەی کە جێگەی نیگەرانیە تەنها ئەو گرژی وحالەتی ململانێ ئاشکرایە نیە کە ڕاستەوخۆ لە ڕۆژانی دوای هەڵبژاردنی تاڵەبانی، لێرە و لە وێ، لە نێوان لایەنگران و ئەندامانی پدک و ینک دەرکەوت، بەڵکو ئەگەری ئەوەش هەیە کە ئەم دابەشکردنی دەسەڵاتە لە نێوان تاڵەبانی و بارزانیدا ببێتە بنەما بۆ سەرهەڵدانی دوو جۆرە سیاسەت، یا ڕاستتر بڵێین دووئاڕاستەی سیاسی: یەکێکیان باوەڕی بەوەبێ کە هەموو قورساییەکان بخرێنە بەغدا ئەویتریش بە پێچەوانەوە هەنگاو بە هەنگاو لە بەغدا دووربکەوێتەوە. لە ڕاستیدا ئەمە یەکەم جارە لە مێژووی باشووری کوردستان و جولانەوەی سیاسی لەم بەشەی کوردستان کە کورد *بەم شێوەیە* لە لایەکەوە خاوەن دەسەڵات بێت لە بەغدا بەڵام لە هەمان کاتیشدا دۆزەکەی بەتەواوەتی لەم بەشەی کوردستان چارەسەر نەکرابێ و بەردەوامبێ لە داواکارییەکانی بە ڕووی بەغدادا. لە ڕاستیدا کێشە هەرە گرنگەکان دەربارەی *کەسایەتی سیاسی و دەستوری سیستەمی فیدرالی* و مەسەلەی *کەرکوک* لەگەڵ ئەویشدا ئەو ناوچانەی کە دەبێ بخرێنەوە سەر کوردستان و هەندێ مەسەلەی تری گرینگ هێشتان چاوەڕوانی چارەسەری بنەڕەتین. بە گشتی کەسایەتی کورد وەکو پێکهاتەیەکی سیاسی و یاسایی لە ناو عیراق وناسنامەی ئەم وڵاتە (دەوڵەتە)دا مەسەلەیەکی یەکجار گرینگە و مانەوەی عیراق بە ناسنامەی پێشتری وەک دەوڵەتێکی عەرەبی یەکێک لە تەحەدداکانی دواڕۆژ دەبێت. لە ڕاستیدا ڕاگرتن و ئیدارەکردنی (بە مانا سیاسیەکەی ووشەی ئیدارە) هاوسەنگی لە ناو ئەم هاوکێشە تازەیەدا، بە حاڵەتە سیاسی و دیپلۆماسیەکەیەوە، کارێکی ئاسان نابێت. حاڵەتی پەیوەندییە ناسەقامگیربوو و گرژەکانی پدک و ینک دەکرێ هەڕەشەیەکی هەرە جیددی بێت بۆ ئەو ئیدارە پێویستە.

ئەو بارودۆخە هەنووکەییە چارەنووسسازەی کە باشووری کوردستانی بەرەوڕوو بۆتەوە نەک هەر پێویستی بە ئەم خۆهەڵکێشانی پدک و ینک لە بەرامبەر یەکتر نیە، بەڵکو لە ڕاستیدا ئەم خۆهەڵکێشانە بەرامبەر یەکتر دەتوانێ هۆکارێک بێت بۆ سەرهەڵدانی ڕوداوی تێکدەر و بگرە پشتشکێنیش بۆ خەڵکی باشووری کوردستان: وەختێک پدک سەرکەوتنێکی ینک بە زەرەری خۆی دەزانێ، نەک بە قازنجێک بۆ خەڵکی کوردستان، وەختێکیش ینک سەرکەوتنێکی پدک بە زەرورەت بە زیان بۆ خۆی لە قەلەم دەدات، نەک بە قازانج بۆ خەڵکی کوردستان، ئەو کاتە دەبێ بزانین کە پەیوەندیەکان هی تەبایی نین بەڵکو هی ململانێیەکی تێکدەرن.(1) پرسیار ئەوەیە ئایا گەر تاڵەبانی لە چوارچێوەیەکی قانونیدا تەنها 8–9 مانگ سەرۆک کۆماری عیراق بێت دوای ئەوە گەرهەڵنەبژێردرێتەوە دەبێ بە حوکمی قانون وازبێنێ لە سەرۆکایەتی ئایا ئەو کاتە بارزانیش واز لە سەرۆکایەتی دەهێنێ؟ لەوە دەترسم کە بارزانی وا تێبگا و بەو ئاڕاستەیەش کار بکا کە ئیتر هەتا هەتایە سەرۆکایەتی هەرێم هی ئەو و بنەماڵەکەیەتی. ئایا لە بەرامبەر پێشهاتێکی ئەوهادا ینک چۆن هەڵسوکەوت دەکا و کار و کاردانەوەکان لە نێوان ئەو دوو هێزەدا لە باشووری کوردستان بەرەو کوێ دەبەن؟

پۆستی سەرۆککۆماری و سیاسەتە کوردیەکان

هەروەک پێشتر ئاماژەم پێکرد، هەر هەنگاوێک بۆ بەشداریکردنی کورد لە دەسەڵاتی مەرکەزیدا دەتوانێ لە باشترین حاڵەتدا شیرێکی دووسەر بێت: سەرێکیان بەکاربێت لە ململانێ سیاسی و دەستوریەکاندا بە ئاڕاستەی وەدەستهێنانی مافەکانی کورد، کە دیارە ئەمە ڕێک باوەڕی سەرکردایەتی سیاسیە لە باشووری کوردستان. لە لایەکی ترەوە سەری تری شیرەکە دەتوانێ (یا هەرنەبێ ئەگەری ئەوەی لێدەکرێ) کە ڕێک بە پێچەوانەوە کورد خۆی ببڕێ. سەرکردایەتی سیاسی لە باشووری کوردستان نایەوێ ئەو سەرەی (دووهەمی) شیرەکە ببینێ، یا هەرنەبێ ناخوازێ بە شێوەیەکی کراوە و ئاشکرا باسی لێوە بکا. لێرەدا هەوڵی ئەوە دەدەم کە بەشداریکردنی کورد لە هەڵبژاردنەکان و وەرگرتنی پۆستی سەرۆککۆماری لە لایەن

کەسێکی کوردەوە وەکو *شێرێکی دوو سەر* تاوتوێ بکەم.

تا ئەو جێگەیەی پەیوەندی بە ئەگەری یەکەمەوە (واتە لایەنی پۆزەتیفی بەشداریکردن لە هەڵبژاردنەکانەوە) هەیە، ئەگەر خۆشبینانە تەماشای پێشوەچوونەکان بکات، مرۆڤ دەتوانێ بڵێ کە کۆمەڵێک هۆکار دەتوانن ببنە ڕێگەخۆشکەر بۆ ئەوەی کورد لە ڕێگەی بەشداریکردن لە هەڵبژاردنەکان بتوانێ ئامادەبوون و ڕۆڵی چالاکانەی لە دەسەڵاتی ناوەندیدا ماف و ئامانجە نەتەوەییەکانی مسۆگەر بکات. ئەوەی کە زۆریش گرینگە کە ئەگەر کورد، لە باشترین حاڵەتدا، لە ڕێگەی بەشداری چالاکانەی لە ناوەندی دەسەڵاتەوە ئەو مافانەی بەدەستهێنا دەبێ ڕێکەوتن و دەستور و یاساکان بە شێوەیەک بن کە ئەگەر عیراق لە تاقیکردنەوەی دیمۆکراسی و سیستەمی فیدرالیدا پاشەکشەیکرد ئەوا کورد پێویست نەکات جارێکی تر ملی شاخ بگرێتەوە. بە باوەڕی من بە لەبەرچاوگرتنی ئەگەری ئەوەی کە ئەزموونی عیراق لەوانەیە پاشەکشەیەکی جدی بکات، شتێکی هەرە زەروری ئەوەیە کە دەبێ ئەو شتانەی کە کورد لە ڕێگەی بەشداریکردنەوە بەدەستی دێنێ لە چوارچێوە سیاسی و دەستوری و یاساییەکان پەراوێزێکی پێویست بۆ کورد مسۆگەر بکات بە ڕووی هەر ئەگەرێکدا. جگە لەوە پێویستە کورد خاوەنی هێزی چەکداری خۆی بێت ئەم هێزەش بە بڕیاری کورد خۆی بجولێتەوە. ئەگەرنا زەمانەتی نێونەتەوەیی ئاشکرا و ڕوون پێویستن بۆ ئەوەی کورد لە کاتی پێویستدا بۆیان بگەڕێتەوە. بەستنەوەی زەمانەتێکی ئەوها بە مافی بەکارهێنانی هێز یا مافی داواکردنی بەرگری لە نەتەوە یەکگرتوەکان یا هێزێکی دەرەکی (با بڵێین بۆ نمونە ئەمریکا) وە بەستنەوەی ئەم زەمانەتانە بە مافی گەڕانەوە بۆ حوکمی خەلک لە ڕێگەی *ڕێفەراندەمێکی بێ مەرج و بێ هیچ پەناوپێچێکی دەستوری یا یاسایی،* دەتوانن یارمەتیدەربن بۆ کورد بۆ ئەوەی جارێکی تر نەگەڕێتەوە دۆخێک کە لە هی دوێنێ بچێت، ئەگەر پاشگەزبوونەوەیەک لە تەواوی پێکهاتەی دەسەڵات و پێکهاتەی سیاسی لە عیراق ڕوویدا.

بە باوەڕی من لایەنە نێگەتیڤەکانی بەشداریکردن لە هەڵبژاردنەکان بەو قورسیەوە (بە مانایەکی تر سەری تری شێرەکە کە دەکرێ کورد خۆی ببڕێ) هەر زوو دەکرێ بڵێین دەرکەوتوون. لە ڕاستیدا هەر زوو بەر لە ڕووخانی ڕژێمی سەدام، بەڵام بە تایبەتی دوای کەوتنی ئەو ڕژێمە، بەشداریکردنی کورد بە هەموو قورسایی سیاسیەوە لە دامەزراندنەوەی دەوڵەتی عیراق کۆمەڵێک ئاکامی نێگەتیڤی لێکەوتەوە. لە گۆشەبینینی فەلسەفەی سیاسیەوە ئەم بەشداریە نەک هەر ئاماژە بەڵکو بەرجەستەبونێکیشە بۆ ئەو بۆچوونەی کە پێدادەگرێ لەسەر ئەوەی کە کێشەی کورد کێشەی نەتەوەیەکی دابەشکراو نیە، بەڵکو کێشەی چەند گەلێکی دابراوە لە یەکتر و هەر یەکەشیان لەم گەلانە دەبێ بە شێوەی تایبەتی خۆی چارەسەر بکات. ئەوەشی کە کوردێک بوەتە سەرۆککۆماری عیراق، وە کە ئەمەش دەکرێ لە هەر وڵاتێکی تر کە کوردی تێدا دەژی ڕووبدات، بە پێویست شتێکی پۆسەتیڤ نیە بەڵکو دەکرێ زۆر نێگەتیڤیش بێت بۆ سیاسەتە کوردیەکان، لە ئاستی ناوەخۆیی و جیهانیدا. بە مانایەکی تر ئەم حاڵەتەی کە لە عیراق ڕوویداوە دەکرێ ببێ بە "بەنجێکی" یا *ئامرازێکی سڕکردنی دیپلۆماسی* لە ڕووی دەرەوەی (یا نێونەتەوەیی) کێشەی کورد و جارێکی تر کێشەی کورد بە توندی بە ناوخۆیی بکاتەوە. کەس ناتوانێ ئیمرۆ لەوە سڵبکاتەوە کە لایەنی کوردی لە باشووری کوردستان بە تەواوەتی وازیان لەو دیپلۆماسیەتە هێناوە کە باس لە زولم وزۆر(یا هەرنەبێ ئەگەری دووپاتبوونەوەی زوڵم و زۆر) لە کورد دەکات. نەک هەر ئەوە بەڵکو بگرە ئەم دیپلۆماسیەتە باس لە ئەگەری هەڵگەڕانەوە و شکستهێنانی ئەزموونی عیراق لە دیمۆکراسی و سیستەمی فیدرالیش ناکات، وەکو ئەوەی کورد ئیتر پشتراستە لەوەی کە ئەم ئەزموونە سەد لە سەد سەرکەوتوو دەبێت و لەبەر ئەوەش پێویستی بەوە نیە بە ڕووی کۆمەڵگەی نێونەتەوەییدا گوزارش لە ئەگەرەکانی سبەینێ بکات. لە ڕاستیدا ئیمرۆ کورد خۆی چەند سەفارەتێکی بەدەستەوەیە و بەم شێوەیەش کۆمەڵگەی نێونەتەوەیی وا دەزانێ ئیتر کورد دەسەڵاتی بەدەستە و پێویستیشی بە باسکردنی مەسەلە تایبەتیەکانی خۆی نیە و "تەنانەت ئەوە کوردە لە عیراق کە مافی خەلکی تریش

دەدات." لێرەدا پێویستە ئەگەری ئەوە لەبەر چاو بگیرێ کە کۆمەڵگەی نێو نەتەوەیی بێتە ئەو قەناعەتەی کە ئیتر کورد لە عیراق چیتر پێویستی بە باسکردن لە زەمانەت و پشتگیری نێونەتەوەیی نیە و پێویست ناکات کورد لە دواڕۆژی خۆی نیگەران بێت. دەکرێ ئیمڕۆ کۆمەڵگەی جیهانی لەو باوەڕەدا بێت کە "مەسەلەیەکیش نەماوە لە عیراق بە ناوی مەسەلەی کورد" بەڵکو ئەو شتەی کە هەیە پرۆسەیەکی دیمۆکراسیانەیە کە کوردیش بە شێوەیەکی یەکسان تێیدا چالاکانە بەشدارە.

لە ڕووی ناوەخۆییەوە دەکرێ بەشداری کورد لە هەڵبژاردنەکان و وەرگرتنی پۆستی سەرۆککۆماری لە لایەن تاڵەبانیەوە ببێتە هۆی بەنجبوونی کورد لە باشووری کوردستان و بەم مانایەش ببێتە هۆی ئەوەی کە کەمتر پێداگرێ لەسەر داواکریەکانی خۆی وە چیتر مەسەلەی ترس لە دواڕۆژ و گومان لە لایەنەکانی عیراقی عەرەبی و هەڵگەڕانەوەیان لە قۆناغەکانی داهاتوودا بە هەند هەڵنەگرێ و بەم پێیەش باس لە زەمانەتی نێونەتەوەیی نەکات بە بیانوی ئەوەی کە کورد خۆی لە دەسەڵاتی ناوەندی خاوەن قسەیە جا بۆ ئەوەندە پێ لەسەر داخوازیەکانی لە ڕۆخ (لە کوردستان) داگرێ. بە پێی بۆچوونێکی ئەوها، کورد لە عیراق مەزلوم نیە و پێویستیش ناکات باس لە شتێکی ئەوها بکات چونکە خۆی خاوەن دەسەڵاتە لە *ناوەند*. لە ڕاستیدا ئەم پەڕینەوە، یەکسەر و بە پەلەیە و بێ پێشەکییە، لە سیاسەت و دیپلۆماسی کوردیدا (لە حاڵەتی مەزلوم و غەدرلێکراو بۆ حاڵەتی دەسەڵاتداربوون) دەکرێ بە زەرەرێکی سیاسی و دیپلۆماسی گەورە بۆ کورد بگەڕێتەوە. لە ڕاستیدا دەمێکە (هەڵبەتە لە دوای ڕووخانی ڕژێمی سەدام)ەوە ڕاگەیاندنی (بینراو و بیستراو و نووسراو)ی پدک و ینک ڕۆژانە مێشکی خەڵکی دادەگرن بە وشەی وەکو "عیراقی فیدرال" و "عیراقی نوێ" و شتی لەم جۆرە. ئەوە لە کاتێکدا کە لە باشترین حاڵەتدا هێشتان زووە باس لە عیراقی فیدرالی و عیراقی نوێ وەکو دوو چمکی دەستوری و سیاسی سەقامگیربوو بکەین. عیراقی فیدرالی و عیراقی نوێ وەکو حاڵەتی واقیعی و چەسپاو لە *پێش ئیمەوەیە* و ململانێیەکی سیاسی و دەستووری وگۆڕانکاری بنەڕەتی لە بۆچوونی سیاسی و ئایدیۆلۆژی لایەنە عەرەبی وئیسلامییەکانی عیراقی عەرەبی (عیراق بەبێ باشووری کوردستان) دەخوازێ. مرۆ دەتوانێ بپرسێ چەندن ئەو کەناڵی ڕاگەیاندن و بڵاوکراوە و هێز و حیزبە سیاسیە عەرەبیانەی کە چمکی *عیراقی فیدڕالی* بەکار دەهێنن.

سەرکردایەتی سیاسی لە باشووری کوردستان پێویست بوو لێووردبوونەوەیەکی جیددی بکات لەو *پەڕینەوە سیاسی و دیپلۆماسیە لە حاڵەتێک بۆ حاڵەتێکی تر* کە لەیەکتری تەواو جیاوازن. پرسیار ئەوەیە ئایا باشتر نەبوو کە کورد ئەوها زوو دیپلۆماسی خۆی تەجمید نەکردایەو بەردەوامبوایە لە خستنەڕووی *سیناریۆ و ئەگەرە نیگەرانئامێزەکان* لە پێشووەچوونەکانی عیراق و مەسەلەی کورددا؟

ئێستا با بپرسین ئایا دەسەڵاتە حەقیقیەکانی تاڵەبانی (وەک سەرۆککۆماری عیراق) چەندن و ئایا دەتوانێ چی بکات وە بۆ ماوەی چەند لە *ناوەندی دەسەڵاتی ناوەندەوە*؟ بەر لە هەر شتێک بە پێی یاسای کاتی ئیدارەی دەولەت تاڵەبانی ناتوانێ هیچ بڕیارێک وەرگرێ بە بێ بەشداری هەردوو جێگرەکانی. بریارەکان دەبێ لە لایەن هەرسێ ئەندامانی *دەستەی سەرۆکایەتی* (سەرۆککۆمار و دوو جێگرەکەی) بدرێن وە تاڵەبانی خۆی بەر لە هەر کەسێک ئەو ڕاستیە دەزانێ.(2) جگە لەوەش تاڵەبانی تەنها بۆ ماوەی چەند مانگێک وەکو سەرۆک دەمێنێتەوە و لەو ماوەیەشدا دانانی دەستور گرینگترین شتە، کە ئەو وەک سەرۆککۆمار کەریگەریەکی زۆری بەسەرەوە نابێت. بەم پێیە زۆر زەحمەتە مرۆڤ لە دەربڕینی ئەوهەموو خۆشحاڵی و گێڕانی ئەو هەموو ئاهەنگانە بگات لە کاتێکدا هەموو لایەک دەزانن کە تاڵەبانی لە مەسەلەی دەنگدان لەسەر بڕیارەکان و مەسەلەی "سەلاحیات" کەم یا زۆر یەکسانە بە کەسێکی وەک غازی ئەلیاوەر. ئەوە لە کاتێکدا بۆ هیچ کەس شاراوە نیە کە کورد بە درێژایی تەمەنی دەوڵەتی عیراق، بە تایبەتی لە 40 ساڵی دواییدا، قوربانیەکانی بێسنوور بوون لە پێناو وەدەستهێنانی مافەکانی وە لە هەلبژاردنیشدا لیستی هاوپەیمانی کوردستانی 26 % دەنگی لە *ئاستی هەمووعیراق*

هێنا. لە کاتێکدا لیستەکەی ئەلیاوەر تەنها نزیکەی 1% دەنگی هێنا، لەگەڵ ئەوەشدا ئەلیاوەر، کەم یا زۆر، دەسەڵاتی یەکسانە بە دەسەڵاتەکەی تاڵەبانی لە چوارچێوەی دەستەی سەرۆکایەتیدا.

لە مەسەلەی وەرگرتنی پۆستی سەرۆککۆماریدا لە لایەن کوردێکەوە، دەکرێ پرسیارێک بووروژێنین ئەویش ئەوەیە ئایا کورد وەکو گەل (لە چوارچێوەی عیراقدا) دەبێ باجێکی سیاسی و بگرە ستراتیژی چەند گەورە بداتە لایەنی عەرەبی لە عیراق بۆ ئەوەی ئەم لایەنی عەرەبیە قەبوول بکات کە کوردێک ببێ بە سەرۆککۆماری ئەو دەولەتەی کە خۆیان بە *وڵاتێکی عەرەبی* لە قەلەم دەدەن و قەبولیش ناکەن ئەم ناسنامەیەی بگۆڕدرێ؟ وە ئایا ئەم سەرۆککۆمارە کوردە دەبێ تا کام ڕادەی دڵسۆزی بۆ "خاک" و "گەلی" عیراق، وەک دەوڵەتێکی عەرەبی، کار بکات بۆ ئەوەی لایەنی عەرەبی قەبولی ئەوە بکا ئەم کوردە سەرۆککۆماری بێت. ئەوەی ڕاستی بێت هەر زوو ئاشکرایە کە تاڵەبانی لە کۆمەڵێ شتی گرینگدا دیاریکردوە کە عیراقیەکی دڵسۆزەو لە پێناو فەراهەمکردن و وەسەرخستنی پرۆژەی سەرلەنوێ دامەزراندنەوەی دەولەتی عیراق ئامادەیە زۆر شت بکات، ئەگەر چی ئەم شتانە وەڵامدەرەوەی ڕاستەقینەی خواست و نیگەرانیەکانی کورد لە باشووری کوردستانیش نەبن.

لێرەدا جێگەی ئاماژەیە کە تاڵەبانی، وەکو نمونەیەک بۆ ئەو باجەی کورد دەیدات لە پرۆسەی وەرگرتن و پاراستنی پۆستی سەرۆککۆماری، لە وتاری خۆیدا بە بۆنەی کردنەوەی پەرلەمانی عیراق لاپەڕەیەکی گرنگی لە مێژووی کوردی لە باشووری کوردستان لە بیرکرد کە ئەویش ڕاپەڕینەکەی (ئاداری 1991) بوو. نەک هەر ئەوە بەڵکو تاڵەبانی لە دەستپێکی وتارەکەیدا ئاماژەی بە ڕاپەڕینی خوارووی عیراق کرد بەبێ ئەوەی کە ناوی ڕاپەڕینی کوردستان بێنێت. تاڵەبانی *ناو و ئاوەڵناوێکی* سەد لە سەد عەرەبی و ئیسلامی بەکار برد بۆ گوزارەکردن لە ڕاپەڕینەکانی خوارووی عیراق و باشووری کوردستان بە بێ ئەوەی ناوی هیچ ڕاپەڕینێکی کوردی یا کوردستانی بهێنێت. لە وتارەکەیدا تاڵەبانی ناوی" *ئینتیفازەی شەعبانی"* (3) دەهێنێ بۆ ڕازیکردنی لایەنی عەرەبی و لەم لایەنەشدا بە تایبەتی توخمی ئیسلامی. تاڵەبانی وەک *سەرۆککۆمارێکی کورد* لەم حالەتەدا، دیارە بۆ نیشاندانی دڵسۆزی خۆی بۆ عیراقی "عەرەبی" نەک هەر مێژوو و ناسنامەی کوردی لە ناو مێژوو و ناسنامەی عەرەبی و ئیسلامیدا شاردۆتەوە، بەڵکو لە ڕاستیدا دەشیانسڕێتەوە، چونکە شاردنەوە دەکرا، بۆ نموونە، بەم جۆرە بێت: "ئینتیفازەی گەلانی عیراق." لە لایەکی ترەوە تاڵەبانی دەرفەتی هەبوو نەک هەر باس لە ڕاپەڕینی خەڵکی کوردستان بکات بە دوو وشەی عەرەبی، کە ئەوەشی نەکرد، بەڵکو دەیتوانی چمکی "ڕاپەڕینی خەڵکی کوردستان" ناواخنی وتارەکەی بکات. هەروەک چۆن فەلەستینیەکان سەرکەوتوو بوون لە سەپاندنی وشەی "ئینتیفازە" لە جیهانی سیاسی و ئەکادیمیدا، دەبێ کوردیش چاوی لەوە بێت کە هەرنەبێ لە سەر ئاستی ڕەسمی و ناڕەسمی عیراقدا وشەی ڕاپەڕینی کوردستان بسەپێنین. لە ڕاستیدا ناونەهێنانی ڕاپەڕینی باشووری کوردستان نەک هەر کورد لە مێژووی عیراقدا پەراوێز دەکات و گرنگیەکی پلە دووی پێدەدات بەڵکو ڕێک ئەم گەلە دەتوێنێتەوە لە ناو "بەوەدەقەی" عیراقیدا. بە پێی وتارەکەی تاڵەبانی (هەڵبەتە لە باسی ڕاپەڕیندا) کورد لە ناو ناسنامەی عەرەبی ئیسلامیدا تواوەتەوە. شاردنەوەی کورد لە باشووری کوردستان لە ناو چوارچێوە و ناسنامەی عیراقدا جارێکی تر مانای پەراوێزکردنەوەی کوردە لە عیراقی ("نوێ و فیدراڵی")ی دوای سەدام: ئەوە ڕێک ئەو شتە بوو کە لایەنی عەرەبی لە عیراق هەوڵی بۆ دەدا لە ماوەی 84 ساڵی ڕابردوودا.

جگە لەوەش، هەر زوو تاڵەبانی هەندێ هێمای داوە کە زیاتر بۆ ڕازیکردنی لایەنی عەرەبین و لە پێناوی فەراهەمکردنی سەرلەنوێ دامەزرانەوەی دەولەتی عیرق و ئەوەی پێیدەگوترێ یەکبوونی نیشتیمانی عیراق ئەمەش جارێکی تر بۆ ئەوەی خۆی بداتە قەبوولکردن وەکو سەرکردەی هەموو عیراقیەکان نەک هەر کورد. بۆ نمونە تەنها چەند ڕۆژێک دوای وەرگرتنی پۆستی سەرۆککۆماری، تاڵەبانی جختیکردەوە کە کەرکوک شارێکی عیراقیە.(4) ڕاستە کە ئەمە یەکەم جار نیە کە لایەنی کوردی

به تایبەتی تاڵەبانی شتی ئەوها ڕادەگەیەنێ بەڵام ڕاگەیاندنی تاڵەبانی ئەم جارەیان تایبەتمەندی و گرنگیەکی تایبەتی هەیە و ناکرێ لە چوارچێوەکی نوێدا نەیبینین و هەڵینەسەنگێنین. جگە لەوە لە چاوپێکەوتنێکی تەلەڤزیۆنی لەگەڵ سەتەلایتی ل ب سی لە بەرواری 2005/4/11 لە ناواخنی پرسیارێکدا ناوی عیراق *وەک "دەولەتێکی عەرەبی"* ئاماژەی پێکراوە؟(5) کەچی تاڵەبانی بە هیچ شێوەیەک هەوڵی ئەوەی نەداوە کە بڵێ ئاخر عیراق چیتر دەولەتێکی عەرەبی نیەو خەباتی کوردیش لە 84 ساڵی ڕابردوو لەسەر ئەوە بووە کە ناسنامەی دەولەتی عیراق بگۆڕدرێ بە شێوەیەک کە ڕەنگدانەوەی ڕاستیە ئیتنیکی و نەتەوەییەکانی ناو ئەو وڵاتە بێت. دیارە بەردەوامبوون لەسەر قەبولکردن و بەکارهێنانی ناسنامەی "دەوڵەتی عەرەبی" بۆ عیراق ڕێک بەردەوامی عیراقی *دوێنێیە* و دوریش نیە لە داهاتووشدا بۆ کورد ململانێ و مەینەتیەکانی دوێنێی دووبارە ببنەوە. چمکی عیراق وەک "دەولەتێکی عەرەبی" نەک هەر کورد لە باشووری کوردستان جارێکی تر بەرەو ڕووی شۆڤینیزمی عەرەبی لە عیراق دەکاتەوە بەڵکو ئەوە ڕێک عیراق وەکو بەشێکی دانەبڕاو لە ئەوەی پێیدەگوترێ "نیشتیمانی عەرەبی" دەهێڵێتەوە: لەم حاڵەتەدا کورد نەک هەر وەکو بەشێک لە عیراق "وەکو وڵاتێکی عەرەبی" دەمێنێتەوە بەڵکو دەشبێ بە کەمایەتیەکی زۆرکەم دەسەڵات لە چوارچێوەی پێکهاتە کولتوری و سیاسی و ئادیۆلۆژیەکەی ("نیشتیمانی عەرەبی/سیستەمی عەرەبی")دا. ئەگەر لایەنی عەرەبی لە عیراق پێ لەسەر ئەوە دابگرێ کە ناسنامەی عیراق دەبێ بە عەرەبی بمێنێتەوە کەواتە دەخوازن جارێکی تر کورد بە ژێردەستەیی و بە پلە دوو بمێنێتەوە، ئەم جارەیان لە ژێر ناوی برایەتی و عیراقی نوێ و دیمۆکراسی... هتد!

پۆستی سەرۆککۆماری: دەرفەت یا لەدەستدانی دەرفەت!

هەروەکو پێشتر ئاماژەپێکرا لە سیاسەتە کوردییەکاندا لە باشووری کوردستان بە تەواوەتی حاڵەتێکی نوێ هاتۆتەکایەوە: کورد "پێیەکی لە ناوەوەیە و پێیەکیشی لە دەرەوەیە." ئەم حاڵەتە دەکرێ لە ڕووی سیاسی و دیپلۆماسیەوە کاریگەرییەکی چارەنووسسازی هەبێت بۆ دۆزی کورد لەو بەشەی کوردستان. هەرچەندە لەوە دەچێ کە سەرانی کورد لە باشووری کوردستان خۆیان نەخوازن مەسەلەکان ئەوها ببینن، بەڵکو ئەوان دەڵێن کە ئەوان (واتە سەرکردایەتی سیاسی) هەموویان بە تەواوەتی لە *ناو* پرۆسەی دروستکردنەوەی دەولەتی عیراقدان. بە بۆچوونی من هەرچەندە بارزانی، بۆ نموونە، لە گفتوگۆیەکی تەلەڤزیۆنیدا (لەگەڵ کەناڵی ئەلعەرەبیەدا)(6) ئەوەی جختکردەوە کە ئەو لە کوردستانەوە زێتر دەتوانێ خزمەتی عیراق بکا، بەڵام لەوەدەچێ ڕاستییەکەی ئەوەبێ کە لە ماوەی دواییدا بارزانی لە ڕێگەی زێتر لە ئاماژەیەکەوە پیشانیداوە کە ئەو، بە بەراوورد لەگەڵ فەترەی بەر لە ئێستا، لە بەغدا دوورکەوتۆتەوە. ئامادەنەبوونی بارزانی لە کردنەوەی یەکەم پەرلەمانی هەڵبژاردووی عیراق زیاتر لە هێمایەک دەبەخشێ. لەوەش گرینگتر ئامادەنەبوونی بارزانی بوو لەو کۆبوونەوەی پەرلەمانی عیراق کە تایبەت بوو بە هەڵبژاردنی تاڵەبانی بۆ پۆستی سەرۆککۆماری و دواتریش ئامادەنەبوونی بوو لە مەراسیمی سوێندخواردنی تاڵەبانی وەک سەرۆککۆمار.

لە ئاراستە کوردییەکەشیدا ئەم ئامادەنەبوونە هێمایەک بوو کە دەکرێ، هەرنەبێ بۆ چاودێرێک کە لە دەرەوەڕا دەڕوانێتە پەیوەندیە (کوردی – کوردی)ەکان، وەکو پێشوەچوونێکی نێگەیڤ لەم پەیوەندیانەدا بخوێندرێتەوە. ئەوەی کە لێرەدا گوترا زیاتر جختکردنەوەیە لەسەر ئەوەی کە ڕاگرتنی هاوسەنگی لە نێوان بە عیراقیکردنەوە (کارکردن لە ناوەندەوە) لە لایەکەوە وە بە کوردیستانی دیتن (خۆ لە دەرەوەهێشتن) لە لایەکی ترەوە. مەبەست لێرەدا زیاتر جختکردنەوەیە لەسەر نیگەرانیەک بەو

مانایەی کە ئەگەری ئەوە هەیە هاوئاهەنگی و تەبایی پدک و ینک تێری ئەوە نەکەن کە سەرکردایەتی سیاسی ئەم دوو حیزبە بتوانن پڕ بە پێست مامەڵە لەگەڵ ئەم حاڵەتە تازەیە لە سیاسەتی کوردیدا بکەن.

هەرچەندە سیاسەتی ڕەسمی پدک بەشداریکردن بووە لە پرۆسەی دامەزراندنەوەی عیراق بەڵام دەکرێ هەندێ لە هەڵسوکەوتەکانی بارزانی لە ماوەی دواییدا هێمایەک بن بۆ شێوە دودڵیەک و جیاوازیەک لە بۆچوونەکاندا لە مەڕ پەیوەندییەکانی کورد بە بەغداوە!

بە هەر حاڵ ئەگەر چی *هەندێ زووش بێت* کە پێشوەخت باس لە ئەگەرو ئاکامەکانی ئەو "خۆدوورگرتنە" و ئامادەنەبوونەکانی بارزانی لە بەغدا بکەین، هەروەک پێشتر گوترا، بەڵام بێگومان ئەم دیاردەیە دەبێ هەرنەبێ جێگەی سەرنج و پرسیار بێت. وادەزانم لێرەدا جێگەی خۆیەتی کە هەرنەبێ دوو پرسیار بکەین: ئایا دەبێ ئەم ئامادەنەبوونە بخرێتە چوارچێوەی پەیوەندییە (کوردی – کوردی)یەکان واتە پەیوەندیەکانی نێوان پدک و ینک وە لەم چوارچێوەیەشدا ڕاڤەبکرێن؟ یا ئەوەتا ئەم ئامادەنەبوونە هێمایێکە هەڵقوڵاوە لە نیگەرانی و گومانەکانی بارزانی لە مەڕ پرۆسەی دامەزراندنەوەی دەوڵەتی عیراق و ڕۆلی کورد و مافەکانی لەو دەوڵەتەدا؟ بە هەر حاڵ بۆ وەڵامی ئەم دوو پرسیارە پێویست دەکات کە پرسیارەکان بە شێوەی گرێدرا و بە یەکەوە نەوەک دابڕاو لەیەکتر ببینرێن. من باوەڕم وایە جختکردنەوەی تاڵەبانی لە چەند بۆنەیەکدا لەسەر ئەوەی کە ئەو لە لایەن بارزانییەوە کاندیدکراوە و پشتگیری تەواوی ئەوی هەیە، بە زەرورەت تەنها دەربڕینی پێزانین نیە بۆ ڕۆلی بارزانی لە پرۆسەی هەڵبژاردنی تاڵەبانیدا، بەڵکو دەکرێ ئەم جختکردنەوەیەی تاڵەبانی دەربڕینی شێوە نیگەرانیەک بێت و بۆ ڕێگرتنیش بێت لە خۆدزینەوەی بارزانی لەو ئەگەرانەی کە دەکرێ لە قەبولکردنی کورد بۆ پۆستی سەرۆککۆماری و بگرە تەواوی پرۆسەی دامەزراندنەوەی دەولەتی عیراق بکەونەوە، جا چ لە پەیوەندیە (کوردی – کوردی)ەکان وە چ لە پەیوەندی کورد بە عیراقەوە. هەر هەڵەیەک لەم هاوکێشە یا پەیوەندیەدا دەکرێ لە ئاستی ستراتیژی بە زیانێکی گەورە بۆ کورد تەواو ببێ.

پەیوەندیدار بەم باسەوە هەر لێرەدا ناکرێ باسی ڕووەکەی تری دراو نەکەین کە ئەویش مەسەلەی سەرۆکی هەرێم و مەسەلەی "مەرجەعیەتە". دیارە وەک لەسەرەوە ئاماژەی پێکرا بەشێکی ڕێککەوتنی دوو مەکتەبە سیاسیەکەی پدک و ینک ئەوە بوو کە بارزانی ببێ بە سەرۆکی هەرێم. لەو بارەیەوە دەتوانین بڵێین کە جولانەوەی سیاسی باشووری کوردستان لە سی (30) ساڵی دواییدا دەریخستوە کە کورد لەو بەشەی کوردستان زۆر بە زەحمەت وە بۆ ماوەی زۆر کورت توانیویەتی *ناوەندێکی بڕیاری سیاسی یەکگرتوو* یا بە مانایەکی تر"مەرجەعیەتێکی" سیاسی نەتەوەیی بهێنێتە بەرهەم. بۆ نموونە دەکرێ بەرەی کوردستانی، کە لە کۆتایی 1980کان تا دەستپێکردنی شەڕی خۆکوژی لە ناوەڕاستی 1994دا، بە هەموو کەم و کورتیەکانیەوە وەکو خاڵێکی گەش و سەرکەوتن لە پرۆسەی کارکردن بۆ بەرهەمهێنانی *ناوەندێکی بڕیاری نەتەوەیی،* کە ئیمڕۆ ناوی "مەرجەعیەتی" بۆ بەکاردەهێندرێ، ببینین. دیارە کورد، بە هۆی ئەو جەنگە خۆکوژیەی نێوان پدک و ینک وە زۆر هۆی ترەوە، سەرکەوتوو نەبوو لە چەسپاندنی پەرلەمانێکی ڕاستەقینە (بە مانای ووشە پەرلەمان) کە ڕوو لە دەرەوە ببێتە هۆکارێکی سەرکەوتنی دیپلۆماسی نەتەوەیی بۆ باشووری کوردستان و ڕوو لە عیراقی عەرەبیش سەرچاوەی یەکدەنگی و ڕوو لە کۆمەڵگەی کوردستانیش خاڵی ڕەواییپێدانی سیاسی و سەرخستنی ئەزموونێکی ڕاستەقینەی دیمۆکراسی بێت. دەکرێ هەر لێرەدا بڵێین کە هۆیەکانی سەرنەکەوتنی پەرلەمانی پێشوو ئیمڕۆش بە توندی ئامادە و بەردەوامن وە ناکرێ مرۆڤ زۆر گەشبین بێت بە کار و خزمەتی ئەو پەرلەمانەی کە لە هەڵبژاردنەکانی 30 ژانوەری 2005 کەوتەوە. دەبێ لای هەر کەسێک ئەو ڕاستیە جێگەی پرسیار بێت کە لە دوای هەڵبژاردنەکانی عیراق سەرکردایەتی پدک و ینک هەموو وزە و هەوڵەکانیان خستە گەڕ شان بە شانی "برا" عەرەبەکان لە پێناو هەرچی زووتر

کۆبوونەوەی پەرلەمانی عیراقی، لە لایەکی ترەوە کات و وزەیەکی یەکجار کەم خرایە گەڕ بۆ هەرچی زووتر کۆبوونەوەی پەرلەمانی کوردستان. ئایا دەکرێ بڵێین پەرلەمانی عیراق بۆ کورد گرینگترە لە پەرلەمانی کوردستان؟ ئایا هۆی چیە کە بەرپرسانی پدک و ینک بریارێک بنێن دەکەن کە خۆیان کاتیخۆی داویانە ئەویش ئەوەیە کە دوای 10 ڕۆژ لە ڕاگەیاندنی ئەنجامی هەڵبژاردنەکان دەبێ پەرلەمانی کوردستان کۆببێتەوە؟ وە ئایا نەدەکرا ئەو هەموو ماوە زێڕینەی کە تێپەڕیوە بەکاربهێندرێ بۆ بەستنی ژمارەیەکی زۆر لە کۆبوونەوەی پەرلەمان کە تیایاندا بە شێوەیەکی کراوە و ئاشکرا گفتوگۆ لەسەر مەسەلە هەرە چارەنووسسازەکان، وە لەوانەش مەسەلەی دواڕۆژی باشووری کوردستان و مەسەلەی دەستوور، بکرایە؟ لێرەدا دەکرێ ئەوە بڵێم کە تا ئیمڕۆش دوو ناوەندی بڕیار هەن کە ئەوانیش دوو مەکتەبە سیاسیەکەی (پدک و ینک)ن وە هەرچی پەرلەمانی کوردستانە لە ڕاستیدا تەنها کاری ئەوەیە کە "بەرگێکی" یاسایی لەبەر ئەو بڕیارانە بکات کە ئەو دوو مەکتەبە سیاسیە بەیەکەوە دەیدەن. دەکرێ پرسیار بکەین ئایا چ پەرلەمانێکی ڕاستەقینە لەم جیهانە هەیە کە نەزانێ بودجەی وڵاتەکەی چەندە و چۆن دەوڵەمەندیەکانی نەتەوە تەسەروفیان پێدەکرێ و لە ماوەی 13 ساڵیش لە بوونیدا تەنها یەک دانە لێپرسینەوەشی ئەنجام نەدابێ بەرامبەر وەزیرێک یا بەرپرسێکی حکومەت...هتد؟

ئەوەی ئیمڕۆ کورد پێویستی پێیە پەرلەمانێکی ڕاستەقینەیە نەک حوکومڕانی حیزب و بنەماڵە و تاکەکەس. کورد پێویستی بە دووبارەکردنەوەی ئەزموونی وڵاتانی سیستەمی سۆسیالیستی پێشوو نیە چونکە لەم سیستەمانەدا سەرۆک (یا سکرتێری گشتی) خۆی حیزب بوو و حیزبیش دەوڵەت بوو. ڕاستە لەم سیستەمانەدا شتگەلێک هەبوون بە ناوی پەرلەمان و دەستور و یاسا بەڵام کاتێک حیزب و سەرۆک خۆیان دەوڵەت بن ئەم چمکانە و شتێکیش بە ناوی کۆمەڵگەی مەدەنی و دیمۆکراسی و دەولەتی یاسا لە ژیانی ڕۆژانەی خەڵکدا ماناو ڕەنگدانەوەیەکی پراکتیکی نابینێت.

لە ڕاستیدا تێبینیدەکرێ کە شتێکی زۆر تازەی ئومێدبەخش لە هەڵسوکەوتی (پدک و ینک)دا لە مەڕ پرسە هەرە گرینگەکان وە لەسەر هەمووشیانەوە خەملاندنی مەرکەزێکی نەتەوەیی (واتە پەرلەمانێکی ڕاستەقینە و بە هێز)، کە زەرووڕەتێکی هەنووکەیی و مێژوویی بۆ ئەوەی لە چوارچێوەی ئەو مەرکەزەدا بریارە هەرە چارەنووسسازەکان بدرێن و هەنگاوە هەرە ستراتیژیەکان بنرێن، نیە. لەمەش زیاتر من گومانم هەیە لەوەی کە سەرکردایەتی پدک و ینک تا ئێستا توانیبێتیان بە شێوەیەکی شایەستە و توکمە ئەو هەموو مەسەلانە چارەسەر بکەن کە کاتی خۆی بوونە هۆی هەڵگیرسانی شەری خۆکوژی. هەڵبەتە یەکێ لە مەسەلە هەرە گرینگەکان مەسەلەی *دەسەڵاتی سیاسیە*. لەم گۆشەبینینەوە وە لە چوارچێوەی هاوکێشەی گۆڕانکاریە چارەنووسسازەکانی پەیوەندیدار بە دواڕۆژی باشووری کوردستان، کورد بە *ژمارە* تێری ئەوە ناکات کە پڕ بە پێستی لەگەڵ پرس و پێداویستە هەنووکەییەکان هەڵسوکەوت بکات، بەڵکو لەوەش زیاتر نەبوونی ناوەندێکی سیاسی، کە لە سەر بنچینەیەکی دیمۆکراسی و مۆدێرن ونەتەوەیی دامەزرابێ و پشتگیری تەواوی خەڵکی کوردستانی مسۆگەرکردبێ لایەنی کوردی لە هاوکێشەکەدا لاوازتر دەکات. لە بەرامبەر ئەو حاڵەتە کوردییە لایەنی شیعە نەک هەر بە ژمارە زۆرینەن بەڵکو ئەوان مەرجەعیەتێکیان هەیە کە نەک هەر هێزە دینییەکانی کۆکردۆتەوە بەڵکو هەندێ کەس و گروپی شیعەی عەلمانیشی لە چوارچێوە و لە ژێر سیبەری خۆیدا کۆکردۆتەوە.

ئەزموونی بوونی کورد لە ناوەندی دەسەڵات

لە ئاوڕدانەوەیەکی بە پەلە لە مێژووی عیراق بۆمان دەردەکەوێت کە کورد لە هەندێ کاتدا ئامادەییەکی "فیعلی" لە ناوەندی دەسەڵاتی سیاسی دەوڵەتی عیراق هەبووە. بۆ نموونە لە سەرەتای 1930کان مێژوونووسی کورد موحەممەد ئەمین زەکی نەک هەر وەزیری بەرگری عیراق بوو بەڵکو ئەو وەزارەتەی بە

دەستەوە بوو بە تەواى دەسەڵاتەوە، بگرە کاتێکیش بڕیار دراوە کە بە فڕۆکەی جەنگی ناوچەی بارزان بۆمباباران بکرێ ئەو ڕەفزی کردوە کە ئەم بڕیارە بە جێ بگەیێنێ. بە شێوەیەکی گشتی هاوتەریب لەگەڵ بەهێزبوونی ڕەوتی ناسیۆنالیزمی عەرەبی لە عیراق، بە تایبەتی لە دوای کودەتاکەی 1963 پرۆسەی زیاتر چەسپاندنی ناسنامەی عەرەبی لەسەر دەوڵەتی عیراق (وەک خاک و گەل) و چڕبوونەوەی هەوڵەکان بۆ بەهێزکردنی ڕۆڵی عیراق لە سیستەم و سیاسەتە عەرەبیەکاندا، کورد لەو وڵاتە ڕۆژ دوای ڕۆژ پەراوێزکراوە. لە ڕاستیدا هەتا بگرە لە ماوەی "مانگی هەنگوینیدا" (ئاداری 1970 تا ئاداری 1974) لە نێوان کورد و دەولەتی عیراقدا، کورد بە هیچ شێوەیەک نەیتوانی بە یەک دانە نوێنەریش بەشداری بکات لە (ئەنجومەنی سەرکردایەتی شۆڕش)دا، کە گرینگترین دامەزراوەی دەسەڵاتی یاسادانان و بە جێگەیاندن بوو لە عیراق.

لە سەروبەندی شەڕی دووەمی کەنداو، وە بە تایبەتی دوای ڕووخانی ڕژێمی بەغدا، سەرانی کورد لە ناو ڕووداوەکاندا بوون و هەرزووش تێکەڵبوون لەگەڵ پرۆسەی سەرلەنوێ دامەزراندنەوەی دەولەتی عیراق. بە پەیوەندی لەگەڵ ئەم پرۆسەیە و ڕۆڵی کورد لەوێدا سەرانی کورد جختیان لەسەر ئەوە کردۆتەوە کە کورد ئەم جارەیان: 1) وەک هاونیشتیمانی "پلە دوو" ناچێتەوە ناو دەوڵەتی عیراق، 2) وابەستەبوونی کورد و باشووری کودستان بە عیراقەوە لەسەر بنەمای یەکگرتنی ئارەزوومەندانە دەبێ. بەڵام بە چاوخشاندنێک بە هەندێ نموونە لە چۆنیەتی بەشداریکردنی کورد لە پرۆسەی سەرلەنوی دامەزراندنەوەی عیراق بۆمان دەردەکەوێ کە کورد، ئەگەر چی بە ڕواڵەت قورسیەکی زۆری لە ناوەند هەبووە و لەو ناوەندەشەوە کاریگەری ڕاستەوخۆی لەسەر پرۆسەکە هەبووە، بەڵام هەرنەبێ هەندێ لە ڕاستیەکان شتێکی تر دەڵێن بە تایبەتی ئەوەی کە لایەنی عەرەبی لەم پرۆسەیەدا لە هەوڵی بەردەوامدا بووە، بە پێی عەقلیەت و زهنیەتی سەرانی *عیراقی دوێنێ*، بۆ پەراوێزکردنی کورد. لەوەش خەراپتر قەبوولکردنی لایەنی کوردی، بە ئاگاداری یا بێ ئاگاداری، بۆ ئەم حاڵەتە هێمایەکی نیگەرانئامێزە بە ڕووی دواڕۆژی باشووری کوردستاندا. هەروەک گوتمان، زۆر نموونە لە ڕوداو و هێمای پەیوەندیدار بە ڕۆڵی کورد لە پرۆسەکەدا هەن کە ئەوە دەردەخەن کە کورد جارێکی تر خەریکە بەپەراوێز دەکرێتەوە لە عیراق وە هەندێ لە نموونەکانیش ئەمانەن کە لە خوارەوە لە چوار خاڵدا لە سەریان ڕادەوەستم:

1) <u>بڕیاری ئەنجومەنی ئاسایشی نەتەوە یەکگرتوەکان ژمارە 1546 لە 2005/6/8</u>: بە بۆچوونی خۆم ئەم بڕیارە زۆر چارەنووسساز بوو بۆ باشووری کوردستان، بە تایبەتی بە پەیوەندی لەگەڵ دامەزراندنەوەی دەوڵەتی عیراق و دواڕۆژی کورد لەو دەوڵەتەدا. لە ڕاستیدا ئەم بڕیارە زیاتر پەیمانی (لۆزان)مان بیردەخاتەوە. بە تایبەتیش بە بەراورد لەگەڵ بڕیارێکی پێشتری نەتەوە یەکگرتوەکان لە مەڕ عیراق و بارودۆخی کورد لەم وڵاتە (واتە بڕیاری 688 لە 1991/4/4) و ئەو ناوچە ئاسایشەی کە لەو بڕیارە کەوتەوە، دەتوانین بڵێین کە بڕیاری 1546 پەڕینەوەیە لە پەیمانی سێڤەر بۆ پەیمانی لۆزان. ڕاستە ئەم بەراووردکردنە قسە و باسی زۆر هەڵدەگرێ، بەڵام مەبەست لەو بەراووردکردنە بە پەلەیە ئەوەیە کە دوای ئەوەی لە ڕێگەی بڕیاری (688)ەوە دۆزی کورد لە عیراق بوو بە فاکتەرێکی نێونەتەوەیی و هەر لە ڕێگەی ئەم بڕیارەوە ڕێگە خۆشکرا بۆ فەراهەمبوونی هەندێ میکانیزم بۆ پاراستنی کورد لە دەستدرێژی ڕژێمی سەدام. بەم پێیە دەرفەتێکی ڕاستەقینە بۆ کورد ڕەخسا کە شێوە ئازادیەک، لە جۆری ئیدارەی خۆیی، بە دەستبهێنێ. بە پێچەوانەی ئەوەوە بڕیاری 1546 مەسەلەی کوردی جارێکی تر بە توندی کردەوە بە مەسەلەیەکی ناوەخۆیی و بگرە ڕێگەشی خۆشکرد بۆ لەبیربردنەوەی:

ا) لە ڕاستیدا تەواوی بڕیارەکە جختکردنەوەیە لەسەر دوو شتی گرینگ، کە بە زەرورەت بە دڵی لایەنی عەرەبین، کە ئەوانیش مەسەلەی *سەروەری* و *یەکبوونی خاکی* عیراقن. لە لایەکی ترەوە هەر ئەو

دوو پرەنسیپە دەتوانن پشتشکێن بن بۆ کورد لە باشووری کوردستان ئەگەر بەرەورووبوونەوەیەک ڕوویدا لە پەیوەندییەکانی نێوان کورد و لایەنی عەرەبیدا لە عیراق. بە ڕاستیش بڕیاری 1546 هیچ پەراوێزیکی بۆ کورد جێنەهێشتووە کە لە کاتی پێویستدا نیگەرانی و سکالاکانی خۆی بەرەو ڕووی کۆمەڵگەی نێونەتەوەیی بکاتەوە، بەم مانایەش قەبوڵکردنی کورد بۆ ئەو بڕیارە قەبوڵکردنی داخستنی دەرگە و پەنجەرەکانی کوردە لە باشووری کوردستان بە ڕووی کۆمەڵگەی نێونەتەوەییدا.

ب) ناوی کورد و کوردستان بە هیچ شێوەیەک لەو بڕیارەدا نەهاتوە، نە بە ئاماژە بۆ عیراقی دوێنێ نە هی ئیمڕۆ و نە هی دواڕۆژیش. ئەم بڕیارە هیچ حیسابێک بۆ نیگەرانیەکانی کورد، ڕوو لە دواڕۆژ، ناکات.

ج) لەگەڵ ئەوەی کە سەرکردایەتی سیاسی لە باشووری کوردستان هەوڵێکی زۆی دا بۆ ئەوەی لە بڕیارەکەدا هەر نەبێ ئاماژەیەکی پێزانین یا قەبووڵکردنی یاسای کاتی ئیدارەی دەولەت هەبێت، بەڵام لە بەرامبەر ڕەفز و ڕەدکردنەوەی ئەم داواکاریە لە لایەن مەرجەعی شیعە ئایەتوللا سیستانی، ئەم داواکارییەی کورد پشتگوێ خرا.

د) لە دیباجەی بڕیاری 1546دا هاتووە کە نەتەوە یەکگرتوەکان "پێشوازی لە ئیلتیزامی حکومەتی کاتی عیراق، بۆ کارکردن بە ئاراستەی عیراقێکی فیدراڵ و دیمۆکرات و پلورال و یەکبوو، دەکات."(7) لێرەدا دەکرێ مرۆڤ کۆمەلێ تێبینی لەسەر ئەم هەڵوێستەیەی بڕیارەکە هەبێ کە گرنگترینیان ئەمانەن: بەر لە هەر شتێک، لە کاتێکدا زۆربەی ئەو شتانەی کە لە دیباجەی بڕیارەکەدا لە کۆمەلێک خالدا هاتوون هەندێ وشەی وەکو جختکردن یا *پێزانین* یا *هێڵبەژێرداهێنان* یا جختکردنەوەیان بۆ بەکار هاتوە، بۆ خاڵی فیدڕالی، جگە *لە هەموو لاوازییەکانی خاڵەکە*، وشەی *پێشوازی* بۆ بەکارهاتوە، کە لە ڕووی دارشتنەوە بە تایبەتی لە گۆشەبینینی یاساییەوە، زۆر لاوازە. جگە لەوە ئەو (ئیلتیزام)ەی بە سیستەمی فیدرالیەوە کە لە خاڵەکەدا هاتوە ڕاستەوخۆ هی نەتەوە یەکگرتوەکان نیە بەڵکو وەکو *مەسەلەیەکی ناوخۆیی* پەیوەندیدارکراوە بە هەڵوێستی حکومەتی *کاتی* عیراقەوە. پرەنسیپی فیدرالی لەم خالەدا لەوەش لاوازترکراوەتەوە چونکە خالەکە ڕاستەوخۆ باس لە ئیلتیزامی حکومەتی کاتی عیراق بە فیدرالەوە ناکات بەڵکو باس لە ئیلتیزامی حکومەتی کاتی عیراق دەکات لە" *کارکردنی"* بە ئاڕاستەی فیدرالی. جگە لەوەش لە کاتێکدا کە پرەنسیپی *سەروەری* و *یەکبوونی خاکی عیراق* سیفەتی جختکردنەوە وەردەگرن خاڵی فیدراڵی سیفەتی *پێشوازی* وەردەگرێت. هەوەها شتێکی زۆر گرینگ لەو خاڵەدا ئەوەیە کە مەسەلەی فیدرالی کراوە بە شتێکی *کاتی* چونکە بە پەیوەندی لەگەڵ بوونی حکومەتی *کاتی* عیراق باسی لێوەکراوە. بە مانایەکی تر حکومەتەکانی دوای حکومەتی کاتی دەتوانن *ئازادبن* لە خۆبەستنەوە بە مەسەلەی فیدرالیەوە! جگە لەوەش ناوی کورد یا کوردستانی عیراق وە یا حکومەتی ئیقلیمی کوردستان بە پەیوەندی لەگەڵ خاڵی فیدرالی بە هیچ شێوەیەک نەهاتووە بەم پێیەش سیستەمە فیدرالیەکە دوورخراوەتەوە لە هەموو سیفەتێکی ئیقلیمی و ئیتنیکی و نەتەوەیی. بەم مانایەش فیدرالیەکە زیاتر بە لای فیدرالی (ئیداری)دا دەبات، کە ئەمەش بەردەوام خواستی لایەنی عەرەبی بووە.

ح) بەندی 7 لە بڕیارەکە، کە کۆمەڵێک خاڵی لەخۆ گرتوە، بە گشتی باس لە یارمەتی و پشتگیری نەتەوە یەکگرتوەکان بۆ حکومەتی کاتی عیراق لە کۆمەلێ بواردا دەکات. یەکێ لەم بوارانە لە خاڵی (7/I/3) باسی لێوەکراوە کە ئەویش مەسەلەی پرەنسیپی *ڕێککەوتن* (تەوافوق)ە. لەو خاڵەدا هاتوە کە نوێنەری نەتەوە یەکگرتوەکان لە عیراق "هانی دیالۆگی نیشتیمانی و بیناکردنی ڕێککەوتن بۆ دانانی دەستورێکی نیشتیمانی لە لایەن گەلی عیراقەوە دەدات."(8) لە ڕاستیدا ئەم خاڵە نالێ کە دانانی دەستوری داهاتوولە عیراق *پێویستە* لەسەر بنچینەی *ڕێککەوتن* بێت. جگە لەوەش نەک هەر نەتەوە یەکگرتوەکان بەلکو هیچ لایەنێکی تریش لەم خاڵەدا "مولەزەم" نەکراون. هەروەها ئەو خاڵە تەنها باس لە "بیناکردنی ڕێککەوتن" وەک پرۆسەیەک دەکا نەوەک ئەوەی کە ڕێککەوتن پرەنسیپێک بێت

لایەنەکانیش لە کاتی دانانی دەستوردا پێیەوە پەیوەست بن، چونکە کارکردن بۆ ڕێککەوتن دەکرێ *بە بێ بەرهەمهێنانی ڕێککەوتنیش* تەواو ببێ. جگە لەوەش لایەنێکی تری لاوازی ئەو خاڵە ئەوەیە کە ئەو ئامانجانەی کە بە گشتی لە چوارچێوەی بەندی 7دا دیارکراون، کە مەسەلەی ڕێککەوتن یەکێکە لە خالەکان، کاتێک بەجێ دەگەیەندرێن ئەگەر "*باروودۆخ ڕێگە بدات*" وە ڕۆڵی نەتەوە یەکگرتوەکانیش لە یارمەتیدان بۆ بەجێ گەیاندنی ئەو ئامانجانە *لەسەر داواکاری حکومەتی عیراق دەبێ*.(9) ئەوە لە کاتێکدا ئەو تەسەووڕەی کە سەرکردایەتی کوردی لە باشووری کوردستان داویەتی بە "ڕای گشتی" کوردی، دەربارەی مەسەلەی ڕێککەوتن لە بڕیاری نەتەوە یەکگرتوەکاندا، لە باشترین حاڵەتدا وێنەیەکی ناتەواو و بگرە چەوتیش بووە. بۆ نموونە بارزانی دەڵێ "فیدرالیزم و دەستوری ڕێککەوتن داوای کوردن و لە بڕیارەکەی ئەنجومەنی ئاسایشدا هەن"(10) وەهەروەها دەڵێ "بڕیاری 1546ی ئەنجومەنی ئاسایش ئاماژە بەوە دەکات کە دەبێ دەستووری عیراق بە ڕێککەوتن دابڕێژرێ"(11) ئەم هێمایە و زۆریتریش لەم جۆرە، کە چ لە لایەن ینک یا پدک ڕاگەیەندراون، بوەتە هۆی شێوە تەوەهومێک لای خەلکی باشووری کوردستان کە ئیتر ئەو خەلکە با پشتڕاست بێت چوونکە "فیدرالیزم و دەستوری ڕێککەوتن" بڕیاریان لەسەر دراوە.

خ) دوو بەڵگەنامە، کە یەکێکیان نامەیەکی سەرۆکوەزیرانی حکومەتی کاتی عیرق (ئەیاد عەللاوی)ە و ئەوی تریشیان نامەیاکی وەزیری دەرەوەی پێشووی ئەمریکا (کۆلن پاول)ە، دراون بە نەتەوە یەکگرتوەکان تەنها 2 ڕۆژ بەر لە دەرچوونی بڕیاری 1546. جێگەی گرینگی پێدانە کە ئەو دوو نامەیە لە لایەن ئەنجومەنی ئاسایشی نەتەوە یەکگرتوەکانەوە *قەبوڵکراون* وەک دوو بەڵگەنامەی لکێندراو بە بڕیارەکەوە، واتە بڕیاری 1546. ئەوەی کە گرینگە لەم پەیوەندەدا ئەوەیە کە لە نامەکەی عەللاویدا نە ناوی کورد نە کوردستان و نە سیستەمی فیدرالی و نە پرەنسیپ یا میکانیزمی ڕێککەوتن بە هیچ شێوەیەک نەهاتوون. لە بەراوردێکی ووردی هەردوو نامەکەی عەللاوی و پاولدا بۆمان دەردەکەوێ کە شێوە نزیکیەکی ئەوتۆ هەیە لە نێوان ئەو دوو نامەیەدا وەک ئەوەی هەمان کەس، یا لە هەمان سەرچاوەوە، ئەو دوو نامەیە نووسرابن. بە هەر حاڵ لە لێوردبوونەوەیەکی بە پەلە لە نامەکەی عەللاوی زۆر شتمان بۆ دەردەکەوێ وە دەکرێ بە شێوەی پرسیار بیانخەینە ڕوو: ئایا ڕۆلی ئەو هەموو بەرپرسە کوردانەی کە لە ناوەندی دەسەڵات دان (لە بەغدا)، هەرنەبێ جێگری سەرۆککۆمار و جێگری سەرۆکوەزیران و وەزیری دەرەوە، چی بووە لە خەملاندنی ناوەڕۆکی ئەم نامە گرینگەدا؟ ئایا ئەو بەرپرسە کوردانە ئەسلەن پرسیان پێکراوە وە ئەگەر ئەوەش کرابێ چۆن ڕازیبوونە بە ناوەڕۆکی ئەو نامەیە؟ ئەگەر پرسیشیان پێنەکراوە و لە نامەکە بێخەبەرن و دوای دەرچوونی نامەکان، وەکو هەرکەسێک، لە نامەکە ئاگادار بووبن ئایا ڕۆڵی ئەوان لە بەغدا لە نوێنەرایەتیکردنی کوردا چەند بە سوود و *ڕاستەقینەیە*؟ ئەو پرسیارانە بەرو ڕوی تەواوی سەرکردایەتی سیاسی باشووری کوردستان دەبنەوە، بە تایبەتی ئەوانەی کە بە ناوی نوێنەرایەتیکردنی کورد لە باغدان، زۆر بە تایبەتیش د. بەرهەم سالح کە جێگری عەللاوی بوو و هوشیار زێباری وەک وەزیری دەرەوەی عیراق. بە باوەڕی من ئەو پرسیارانە گرینگن وە بە لایەنی کەمەوە دەبێ نیگەرانئامێز بن هەر نەبێ بۆ ئەوانەی خەمخۆری دواڕۆژی باشووری کوردستانن. هەروەها ئەو ئەوپرسیارانە نیشانەی پرسیاریش دەخەنە سەر ئەو بۆچوونەی کە بە زەرورەت بڕوای بەوە هەیە کە بەشداری و بوونی کورد لە ناوەند دەتوانێ دامەزرانی عیراقێکی فیدرال و نوێ مسۆگەر بکات!

بە باوەڕی من کورد لە باشووری کوردستان ئەو دەرفەتە مێژووییەی لە دەستدا کە تیایدا، بەر لە دەرچوونی بڕیاری 1546، پێ لەسەر هەندێ هێلی سوور دابگرێ و لەو هێڵە سوورانەش نەگەڕێتەوە. یەکێ لەو هێڵە سوورانەش پێداگرتن بوو لەسەر ئەوەی کە دەبێ ناوی کورد یا کوردستان لە بڕیارەکە بە پەیوەندی لەگەڵ مەسەلەی فیدرال بهاتایە و یاسای کاتی ئیدارەی دەوڵەتیش قەبول بکرێ وەکو هێڵی

گشتی و بنەما لە دانانی دەستوری دایمی عیراق. لە کاتی قەبوڵنەکردنی داواکاریە کوردیەکان پێویستبوو سەرکردایەتی سیاسی لە باشووری کوردستان لەوە نەترسایە ئەگەر قەیرانێکی سیاسی و دیپلۆماسیش لە ئەنجامی ئەو پێداگرتنە بکەوتبایەوە. لە ڕێگەی قەیرانێکی ئەوها دەکرا سنوورێک دابنرێ بۆ مراوەغە و هەڵوێستە نێگەتیڤەکانی لایەنی عەرەبی و ڕووو لە دواڕۆژیش هەندێ زەمانەتی گرینگ بۆ کورد مسۆگەر بکرانایە. پێویستە ئەوە بزانین کە لە پەیوەندییە نێونەتەوەییەکاندا، هەر نەبێ هەندێ جار، ئەکتەرانی سەر مەیدانی سیاسەتی جیهانی نەک هەر لە قەیران ڕاناکەن و خۆیان لێ نادزنەوە بەڵکو بە پێچەوانەشەوە قەیرانیش *لە کاتی موناسیبدا* خەلق دەکەن بۆ ئەوەی لە ڕێگەی ئەو قەیرانەوە تەجاوزی حالەتێک بکەن کە تیایدا ئەکتەری پەیوەندیدار (واتە ئەو ئەکتەرەی کە قەیران دروست دەکات) وادەزانێ کە بەرژەوەندییەکانی کەوتوونەتە مەترسیەوە. بەو مانایە چەوتیەکی مەزنی سەرکردایەتی کورد لە باشووری کوردستان لە ماوەی دوای کەوتنی ڕژێمی سەدام ئەوە بوو کە نەک هەر هەوڵی نەدا قەیران لە گەڵ لایەنی عەرەبی و بە ڕووی کۆمەلگەی نێونەتەوەییدا دروست بکات بەڵکو ئەو سەرکردایەتیە هەوڵی جیددیشی داوە کە خۆی لە هەر جۆرە قەیرانێک دورخاتەوە و لە بڕی ئەوەش هەموو وزەو توانای خۆی لە گفتوگۆی ژووره داخراوەکاندا سەرف بکات. بە باوەڕی من لە ڕێگەی قەیرانێکی (سیاسی–دیپلۆماسی)ەوە سەرکردایەتی سیاسی دەیتوانی بە ڕاشکاوانە نیگەرانی و ناڕازیبوون و ترسەکانی، ڕووەو دواڕۆژی کورد، بە باشترین شێوە بە ناوەوە و دەرەوە بگەیەنێ و ئیرادەی خەلکی کوردستانیش مۆبیلیزە بکا و پەیامێکی لە ئاست و پێویستیش بە ڕێگەی ئەو قەیرانەوە بگەیەنێتە لایەنی عەرەبیش. لە قەیرانێکی ئەوهادا دەکرا بە شێوەیەکی جیددی ئەلتەرنەتیڤی ڕیفراندەم بخرێتە مەیدانە پراکتیکیە ڕاستەقینەکەیەوە. ڕاستە کە سەرکردایەتی سیاسی بە ماوەیەکی زۆر کەم بەر لە دەرچوونی بڕیاری 1546 هەندێ داواکاری لە ڕێگەی نامەیەکی تاڵەبانی و بارزانیەوە (لە 2004/6/1) خرایە بەر چاوی سەرۆککۆماری ئەمریکا وە "تا ڕادەیەکی کەم" پێیان لەسەر داگرت وە لەو داواکاریانەش پۆستێکی ژمارە یەک بوو (سەرۆککۆماری یا سەرۆکوەزیران) کە بدرێ بە کورد.(12) دیارە ئەو داواکاریانە بە شێوەی پێویست پێیان لەسەر دانەگیرا و نەگەیشتە ڕادەی قەیرانێکی سیاسی و دیپلۆماسی.

2) <u>کۆمیسیۆنی "سەربەخۆی" هەڵبژاردنەکان و کورد</u>: دەکرێ مرۆڤ بپرسێ ئایا بۆ وە چۆن کۆمیسیۆنی بە ناو سەربەخۆی هەڵبژاردنەکان بە بڕیارێک دەیان هەزار کوردی دەرەوەی وڵاتی لە دەنگدان بۆ هەڵبژاردنی پەرلەمانی کوردستان بێبەشکرد، ئەگەرچی کورد دوای ڕوخانی ڕژێمی سەدام لە ناوەندی دەسەڵاتی سیاسی بووە؟ ئەوە لە کاتێکدا کە ئەم کۆمیسیۆنە بەر لە هەڵبژاردنەکان بە نزیکەی *نۆ* مانگ بە پێی بڕیاری (ژمارە 92، لە 2004/5/31) دامەزرابوو. ئایا لەم بڕیارەی کۆمیسیۆن نوێنەرانی کورد لە بەغدا (لە ناوەندی دەسەڵات) بە تەواوەتی بێخەبەر یا پەراوێز کرابوون وە ئەگەر نا ئایا ڕۆڵی ئەم نوێنەرانە چی بووە لەم بڕیارە گرینگەدا؟ ئەم پرسیارە، هەر وەک هەندێ پرسیاری سەرەوە، پێویستە ئەوانە نیگەران بکات کە بڕوایان بەوە هەیە کە کورد ئیتر هاونیشتیمانی پلە یەکە لە عیراقدا و بوونیشی لەم دەوڵەتەدا لەسەر بنچینەی یەکیەتی ئارەزوومەندانەیە! ئەوە و زۆر شتی تر، لە کاری کۆمیسیۆن و یاسا و بڕیارەکان و هەڵسەکەوتەکان بەر لە هەڵبژاردن، بەپەراوێزکردنی کورد لە ئەوەی پێیدەگوترێ عیراقی نوێدا دەردەخەن.(13) لە لایەکی ترەوە زۆر جێگەی سەرنج و گرینگیپێدانە کە تەنها *سێ* هەفتە بەر لە هەڵبژاردنەکانی عیراق دوو وەزیر لە ئیدارەکانی هەولێر و سلێمانی ئەوەیان پشتراستکردەوە کە بەڵێ بڕیارێکی لەم جۆرە هەیە *بەڵام ئەوان* (واتە ئەم دوو وەزیرە) ئاگاداری *هۆکارەکانی* ئەو بڕیارە نین کە کوردانی دەرەوەی وڵات لە هەڵبژاردنی پەرلەمانی کوردستان بێبەش دەکات.(14)

3) <u>هەندێ هێما و پەیامی ناسیۆنالیستی عەرەبی بەر لە هەڵبژاردنەکان</u>: بەر لە هەڵبژاردنەکانی عیراق دەنگی زۆر بەرزبوونەوە کە هەموویان هێمای ئاشکران بۆ ئەوەی کە کورد خەریکە دەوڵەتی عیراق

لەگەڵ خەڵکانێک دادەمەزرێنێتەوە کە ڕێک مەبەستیان سەرلەنوێ بنیاکردنەوەی دەسەڵاتێکی مەرکەزییە لەسەر بنچینەی خواستی زۆرینە وناسنامەی عەرەبی دەوڵەتی عیراق. لە لایەکی ترەوە شتێکی ترسناک و نیگەرانئامێزە کە ئەو *دەنگە عەرەبیانە* بە بێ بەرپەرچدانەوەی لایەنی کوردی ئاشکرا و پڕ بە پێست مانەوە. جگە لەوەش پێناچێ ڕاگەیاندنی حیزبە دەسەڵاتدارەکانی کوردستان بە پێی پێویست ئەو شێوە بۆچوونە عەرەبیانە بگەیەننە خەڵکی کوردستان و بەم شێوەیەش ئەو خەڵکە وێنەیەکی ڕاست و دروستی لەسەر هاوکێشە سیاسییەکانی پەیوەندیدار بە دواڕۆژی خۆی دەستناکەوێت. ڕۆژانە بەکارهێنانی چمکی عیراقی فیدرالی و عیراقی نوێ دەکرێ ڕۆڵێکی زۆر نێگەتیڤی هەبێ لە شاردنەوەی بۆچوونە ڕاستەقینەکانی لایەنی عەرەبی لە مەڕ دواڕۆژی کورد و عیراق. لێرەدا تەنها چەند نموونەیەک دەخەینە ڕوو لەو ڕاگەیاندنە عەرەبیانە، کە چەند ڕۆژێک بەر لە هەڵبژاردنەکان دەرچوون، کە ڕێک ڕەنگدانەوەی زهنیەت و کولتوری سیاسی عیراقی دوێنێن. لە کۆنفرانسێکی ڕۆژنامەوانیدا لە بەغدا (2005/1/19) وەزیری ناوەخۆی عیراق (فەلاح ئەلنەقیب) هانی سوننە و شیعەی عەرەب دەدات کە "شان بە شانی یەکتر کاربکەن لە پێناو پاراستنی *یەکیەتی و عەرەبیبونی* عیراق" وە هەروەها دەڵێ "عیراقیە *عەرەبەکان* بڕبڕەی پشتی یەکبوونی وڵات پێکدەهێنن."(15) پرسیار ئەوەیە ئایا ئەگەر سوننە و شیعەی عەرەب بڕبڕەی پشتی عیراق پێکبهێنن ئەی کەواتە کورد، کە ئەویش گوایە هاونیشتیمانی پلە یەکە، کام بەش لە جەستەی دەوڵەتی عیراق پێکدەهێنن؟ دیارە ئەلنەقیب لەم ڕاگەیاندنەدا خوازیارە کە عەرەبی سوننەش بەشداری بکەن لە هەڵبژاردنەکاندا بۆ زێدەکردنی سەنگی یا قورسایی عەرەب و لەو ڕێگەیەشەوە *سەلامەتی بڕبڕە عەرەبیەکەی پشتی دەوڵەتی عیراق مسۆگەر بکات.* سەیر لەوەدایە کە ئەم ڕاگەیاندنە نەک هەر بە بێ وەڵامێکی پڕ بە پێستی لایەنی کوردی ماوەتەوە ، بەڵکو لایەنی کوردی خۆیشی هەوڵی جیددی دا بۆ ئەوەی عەرەبی سوننی مەزهەب بەشداری چالاکانە لە هەڵبژاردنەکاندا بکەن. بۆ نمونە لە چاوپێکەوتنێکیدا لە گەڵ ژمەرەیاکی زۆر لە میوانانی لە عەرەبی سوننە ماوەیەکی زۆر کورت بەر لە هەڵبژاردنەکان، بارزانی هەوڵی جیددی دەدات بۆ ئەوەی عەرەبی سوننە تێکەڵاو بە پرۆسەی سەر لەنوێ دامەزراندنەوەی دەوڵەتی عیراق ببن و بەشداری چالاکانەش لە هەلبژاردنەکاندا بکەن. بارزانی لەو بۆنەیەدا بە میوانە سوننە عەرەبەکانی دەڵێت "ئێمە دەمانەوێ لە دڵەوە لە پاڵتان بوەستین و یارمەتیتان بدەین، ئەگەر ئەوە بکرێ، من بەڵێنتان دەدەمێ ئەوەی لە ئێوەم گوێ لێ دەبێ، وەک خۆی بگوازمەوە بۆ حکومەتی کاتی و نەتەوە یەکگرتوەکان و ویلایەتە یەکگرتوەکان و بەریتانیا و لایەنە پەیوەندیدارەکان... بەڵام ئەوەی گرینگە ئەوەیە کە نابێ موقاتەعەی سوننی بۆ هەڵبژاردن هەبێت."(16) هەڵبەتە مرۆڤ لە هەوڵەکانی لایەنی عەرەبی دەگات کاتێک دەخوازن زۆربەی عەرەب، بە سوننە و شیعەوە، بەشداری لە هەڵبژاردندا بکەن و بەم شێوەیەش بڕبڕەی پشتی بە عەرەببوونی دەوڵەتی عیراق بپارێزن، بەڵام تێگەیشتنی هەوڵێکی ئاوها لە لایەن سەرکردەیەکی کوردەوە زۆر ئاستەمە! یاریکردن بە کارتی عەرەبی سوننە لە بەرامبەر شیعەی عەرەب بە ئەگەری یەکجار زۆر بە زەرەرێکی گەورە بۆ کورد دەگەڕێتەوە: *کورد هەڵە دەکات کاتێ وا باوەڕ بکات کە جیاوازییەکی زۆر هەیە لە بۆچوونی سوننە و شیعە لە مەڕ مەسەلەی کورد.*

ڕاگەیاندنێکی تر کە بە ماوەیەکی کەم بەر لە هەڵبژاردن لە لایەنی عەرەبییەوە دەرچوو، ڕاگەیاندنێکی عەبدولعەزیز ئەلحەکیم بوو، کە ئەم ڕاگەیاندنەشیان پێویستی بە وەڵامدانەوە دەکرد لە لایەنی کوردیەوە. لەم ڕاگەیاندنەدا ئەلحەکیم هەندێ شتی هەستیاری باسکردوە. ئەو دەڵێ "ئێمە لەگەڵ فیدرالین ئەگەر لەسەر بنچینەی ئیداری بێ و بۆ هەموو عیراق بێ و *لە لایەن هەموو گەلی عیراقەوە قەبوول بێت* وە ئەم شتەش دەبێ لە لایەن گەلی عیراقەوە دەنگی لەسەر بدرێ."(17) ڕاگەیاندنێکی ئەوها وە لە کاتێکی ئەوها هەستیاردا (تەنها چەند ڕۆژێک بەر لە هەڵبژاردنەکان) نەک هەر وەڵام نەدراوەتەوە لە لای لایەنە کوردیەکانەوە بەڵکو ئەم هەواڵە، وەک تێبینی دەکرێ، وەک خۆی لە بڵاوکراوەی لایەنێکی

کوردی وەکو خۆی وە بە بێ بەرپەرچدانەوە بڵاوکراوەتەوە.

4) وتاری سەرۆکوەزیرانی حکومەتی کاتی عیراق: لە 2004/9/24 سەرۆکوەزیرانی حکوموتی کاتی عیراق (عەللاوی) وتارێکی دور و درێژی لەبەردەم کۆمەڵەی گشتی نەتەوە یەکگرتوەکان خوێندەوە. لەم وتارەدا، کە ڕاستەوخۆ لە کەناڵی تەلەڤزیۆنی بی بی سی بڵاو بوویەوە، عەلاوی نە باسی کورد و نە کوردستان و نە فیدرالیشی کرد. جگە لەوەش لە ئاماژەکردنی بە ئاراستەی بابەتی *هەڵەبجە* و *ئەنفال* عەلاوی لە بڕی ئەوەی ئەو دوو ڕووداوە بە ناوی خۆیانەوە ناوبهێنێ و لەو ڕێگایەوە باس لە زوڵم و زۆری ڕژێمی سەدام بەرامبەر بە کورد بکا عەلاوی بە گشتی باسی لە کۆکوژی دەیان هەزار *هاونیشتیمانی عیراقی* کرد. ئەم شێوە گوزارشەی عەلاوی لە قوربانیانی هەڵەبجە و ئەنفال تازە نیە وە هی هەموو ئەو عەرەبە ناسیۆنالیست و ئیسلامیستانەیە کە دەخوازن لەسەر بنچینە ئایدیۆلۆژیەکانی *عیراقی دوێنێ*، عیراقێکی بە ناو *نوێ* دابمەزرێننەوە. پێویستە کورد *خۆی* بەر لە عەلاوی و بەر لە لایەنی عەرەبی لە عیراق ئەوە بزانێ کە ناکرێ قوربانیانی هەڵەبجە و ئەنفال وەکو هاونیشتیمانی عیراقی ناوببردرێن. لە ڕاستیدا ئەم قوربانیانە هیچ مافێکی هاونیشتیمانیان پێڕەونەدەبینرا لە دیدی ڕژێمی سەدامەوە و لە بەر ئەوەش لەناوبردنی ئەم قوربانیانە ئاسان بوو. کاتێک ئێمە دەزانین ڕژێمی سەدام بە یەک بڕیار مافی هاونیشتیمانی لەو عیراقیانە وەرگرتەوە کە لە دەرەوەی عیراق دەژیان و قەبولیان نەدەکرد بگەڕێنەوە، ئەی هەر ئەو ڕژێمە چۆن مافی هاونیشتیمانی بەو کەسانە ڕەوا دەبینێ کە بە پێی بۆچوونی هەمان ڕژێم موستەحەقی کیمیباران و (ژینۆساید)کردن بوون.(18) جێگەی گرینگیپێدانە کە هوشیار زێباری هاوڕێ بوو لەگەڵ عەلاویدا لە سەردانەکەی بۆ نەتەوە یەکگرتوەکان وە ئامادەشبوو لەو کاتەی کە عەلاوی وتارەکەی خوێندەوە. پرسیار ئەوەیە ئایا زێباری چەند ئاگاداری ئەو وتارە بوو وە چەندیش پرسیارپێکرابوو بۆ ئامادەکردنی وتارەکە وە ئەگەر ئاگاداربوو و پرسیشی پێکرابوو بۆ هەوڵی نەدا کە هەندێ شت دەربارەی کورد و فیدرالی جێگایان ببێتەوە لە ناو وتارەکەدا؟ ئایا ئەسلەن زێباری وتارەکەی دیوە؟ ئایا دەکرێ بڵێین کە ئەو وتارەو شتی تریش لەو جۆرە لەسەر نوێنەرانی کورد لە بەغدا دەسەپێندرێن بەڵام ئەو نوێنەرانە بە ڕاشکاوی بە خەلکی کوردستان ناڵێن لە بەغدا چی دەکرێ؟

ئەو نمونانەی کە لێرەدا (لە چوار خاڵی سەرەوە) باسیان لێوەکرا ئەوەمان بە حەتمی پێناڵێن کە تاڵەبانی وەک سەرۆککۆماری عیراق بێدەسەڵات دەبێ و هیچیشی بۆ کورد پێناکرێ. بەڵام، لە هەمان کاتدا، ئەو ڕوداو و پێشوەچوونانە (لەو نمونانەی سەرەوە) دەکرێ شتێکمان پێبڵێن کە ئەویش ئەوەیە: کورد لەگەڵ بوونی بەردەوامی وە بە قورسایی زۆریشەوە لە ناوەندی دەسەڵاتی سیاسی لە بەغدای *عیراقی فیدراڵ و نوێدا*، تا ڕادەیەکی زۆر *پەراوێزکراوە.* لێرەوە مرۆڤ دەتوانێ بۆچوونێک بخاتە ڕوو ئەویش ئەوەیە کە مەسەلەکان لە ڕێگەی وەرگرتنی هەندێک پۆستی باڵا لە حکومەتی ناوەندی لە بەغدا چارەسەرناکرێن وە ناکرێ پۆستی سەرۆککۆماریش لەو ئەگەرە بە دووربێ.

دەرئەنجام

ئاکامێکی ڕاستەوخۆی بەشداریکردنی کورد لە هەڵبژاردنەکانی عیراقدا ئەوەیە کە پێش وەخت بەم بەشداریکردنە کورد باجێکی گەورەی داوە. لایەنی هەرە مەترسیداری ئەو بەشداریە ئەوەیە کە خەڵکی باشووری کوردستان، نەک تەنها وەکو سەرکردایەتی سیاسی بەشداری چالاکانەی لە دامەزراندنەوەی دەولەتی عیراقدا کرد و بەم شێوەیەش بە "ڕەزامەندی خۆی" ڕەواییەکی سیاسی و یاسایی بەم دامەزراندنەدا. لە لایەکی ترەوە دەستکەوتەکانی لەو بەشداریەدا هێشتان دیار نین و لە باشترین حالەتدا لە ڕۆژانی داهاتوودا کار و خەباتی زۆری دەوێ وە کورد ئەو خەباتە بەرامبەر خودی ئەو دەوڵەتە دەکات

که خۆی له دامه‌زراندنه‌وه‌یدا ڕۆڵێکی گرینگی بینی. به مانایه‌کی تر ئه‌و سیناریۆیه‌ی که نوسه‌ری ئه‌و وتاره، به شێوه‌ی پرسیارێک، به‌ر له نزیکه‌ی دوو ساڵ، وه به‌رده‌وام له ماوه‌ی دوو ساڵی دواییدا، باسی لێوه‌کردووه خه‌ریکه ده‌بێ به ڕاستی. پرسیاره‌که‌ش ئه‌وه بوو: ئایا کورد خه‌ریکه به‌شداری له دامه‌زراندنه‌وه‌ی ده‌وڵه‌تێکدا ده‌کات که دوایی بچێ له هه‌مان ده‌وڵه‌ت داوای مافه‌کانی بکا؟(19)

ناکرێ وه‌رگرتنی پۆستی سه‌رۆککۆماری له لایه‌ن کوردێکه‌وه به شێوه‌یه‌کی دابڕاو له په‌یوه‌ندیه (کوردی – کوردی)ه‌کان هه‌ڵبسه‌نگێنین. ئه‌گه‌ری ئه‌وه‌ی که وه‌رگرتنی پۆستی سه‌رۆککۆماری له لایه‌ن تاڵه‌بانیه‌وه ململانێ له نێوان پدک و ینک بهێنێته گۆڕێ که زیاتر له گۆشه‌بینینی ده‌سه‌ڵاتی سیاسی و مه‌سه‌له‌ی ئه‌وه‌ی کام له‌و دوو حیزبه ده‌سکه‌وتی زیاتر به ده‌ست ده‌که‌وێ و ئه‌و ده‌ستکه‌وتانه چین. ده‌شبێ لێره‌دا بگوترێ که ئه‌گه‌ر پدک و ینک به سیاسه‌تێکی شیاوتر له‌وه‌ی که له‌سه‌ر پێیه هه‌لسوکه‌وت له‌گه‌ڵ ئه‌و قۆناغه هه‌ستیاره‌دا نه‌که‌ن دوور له موزایه‌ده‌کاری و هه‌ندێ تاکتیکی سیاسی نادیمۆکراتیانه، ئه‌وا مه‌ترسییه‌کی جیبدی هه‌یه که کورد توشی چۆکشکان و کاریسه‌یه‌کی نه‌ته‌وه‌یی ببێت... خۆدوورنه‌گرتنی پدک له مامه‌ڵه‌کردنی ینک له گۆشه‌یه‌کی خۆبه‌زلزانیه‌وه (وه‌کو ئه‌وه‌ی سه‌رکه‌وتوو به‌رامبه‌ر دۆڕاو) خزمه‌ت به کاری هاوبه‌ش و هاوئاهه‌نگ له سه‌ر پانتایی سیاسی باشووری کوردستان ناکات. جگه له‌وه‌ش ناکرێ چیتر پارتی و یه‌کیه‌تی ئیراده‌ی خه‌لکی کوردستان په‌راوێز بکه‌ن و چیتریش هه‌لبژاردنی په‌رله‌مانی کوردستان بۆ ڕۆتین و جوانکردنی ڕووی دزێوی ده‌سه‌ڵاتی حیزبی، چونکه له‌م جۆره ره‌فتاره خه‌ڵکی کوردستان زه‌ره‌رێکی گه‌وره ده‌کات. یاریه سیاسیه نادیمۆکراتیانه‌که‌ی پارتی و یه‌کیه‌تی، به تایبه‌تی جارێکی تر ئیفلیجکردنه‌وه‌ی په‌رله‌مان، خه‌ریکه ڕێگه خۆشده‌کات بۆ حاڵه‌تێک که تیایدا خه‌ڵکی باشووری کوردستان چاوبڕنه ده‌سه‌ڵاتی سیاسی له به‌غدا بۆ چاکسازی وچه‌سپاندنی ده‌وڵه‌تی یاساو پیاده‌کردنی پرۆسه‌یه‌کی "دیمۆکراسی ڕاسته‌قینه"!

ئه‌مڕۆ خه‌ڵکانێکی زۆر هه‌ن که نه‌ک هه‌ر شانازی به "ئه‌زموونی" 13 ساڵی ڕابردووی باشووری کوردستان ناکه‌ن، به‌ڵکو ئه‌و خه‌ڵکانه له‌و باوه‌ڕه‌شدان که ناکرێ ئه‌و کولتوره سیاسیه‌ی که سه‌رچاوه و چوارچێوه‌ی فیکری ئه‌و "ئه‌زموونه" بوو چیتر بنه‌ما بێ بۆ کاری سیاسی له‌و به‌شه‌ی کوردستان. ئیمڕۆ ینک و پدک له به‌رامبه‌ر تاقیکردنه‌وه‌یه‌کی سه‌ختدان: یا چاککردنێکی بنه‌ڕه‌تی وه یا کرانه‌وه به ڕووی ئه‌گه‌ری ئه‌وه‌ی ته‌وژمی دیمۆکراسی ڕاسته‌قینه له شێوه‌ی ئۆکرانیا و جیۆرجیاو زۆر جێگای تریش ڕوو بکاته کوردستانیش: ئه‌و هۆکارو بارودۆخانه‌ی که یارمه‌تی ئه‌و دوو هێزه‌ی دا ده‌سه‌ڵات بگرنه ده‌ست له کوردستان، هه‌مان ئه‌و هۆکار و بارودۆخه ده‌توانن له کاتی گونجاودا یارمه‌تی خه‌ڵکه‌که‌ش بده‌ن که ئه‌و سیاسه‌ته هه‌ڵبژێرن که خزمه‌تی به‌رژه‌وه‌ندیاکانیان ده‌کات!

ئه‌و شێوه یاریه سیاسیه‌ی که ئیمڕۆ له باشووری کوردستان له‌سه‌ر پێیه (دامه‌زراندنه‌وه‌ی سه‌رله‌نوێی عیراق و سیاسه‌ته کوردیه‌کان له‌م په‌یوه‌ندەدا، به مانای بوون له ناوه‌ند له لایه‌که‌وه و ده‌ربڕینی ناڕه‌زایی له‌و ناوه‌نده و فشارخستنه سه‌ری له لایه‌کی تره‌وه) به‌ر له هه‌ر شتێک به‌رپرسیاریه‌کی مێژوویی و ئاستێکی به‌رزی له تێگه‌یشتن و خوێندنه‌وه‌ی نه‌ته‌وه‌ییانه و ئه‌زموون له بواری مومارەسه‌ی دیپلۆماسیدا ده‌خوازێ. ئه‌گه‌ر و ترسی ئه‌وه ده‌بێ به جیددی له‌به‌ر چاو بگیرێ که "ناوه‌ند" و "په‌راوێز" ببنه دوو جه‌مسه‌ری ململانێ که تیایدا ململانێی پدک و ینک به شێوه‌یه‌کی زۆر تێکده‌رانه به دژی به‌رژه‌وه‌ندیه‌کانی خه‌ڵکی کوردستان بشکێته‌وه!

له‌م وتاره‌ی به‌رده‌ستدا ژماره‌یه‌ک نمونه له به‌شداری کورد له دامه‌زرانه‌وه‌ی ده‌وڵه‌تی عیراق و چه‌ندی و چۆنیه‌تی ئه‌و به‌شداریه *به کردار،* قسه‌یان له‌سه‌ر کراوه. له‌گه‌ڵ ئه‌وه‌ی که ئه‌و حاڵه‌تانه‌ی که باسیان لێوه‌کراوه ئه‌وه ده‌رده‌خه‌ن که هه‌ر چه‌نده کورد نوێنه‌ری هه‌ن له پۆستی هه‌ره به‌رز له پێکهاته‌ی ده‌وڵه‌ت و له گه‌ڵ ئه‌وه‌شی که سه‌رکرده‌ی سیاسی هه‌وڵ ده‌دات که وێنه‌یه‌کی گه‌ش و پڕ له ئومێد ده‌رباره‌ی دواڕۆژی کورد له ده‌وڵه‌تی عیراقدا پیشان بدات، که‌چی له لایه‌کی تره‌وه ترسێکی جیددی هه‌یه

که کورد له عیراق جارێکی تر پەراوێزبکرێتەوە.

بەشداریکردن له دەسەڵاتی پێکهاتەیەکی گەورەتر(له حاڵەتی ئەو وتارەدا دەسەڵاتی مەرکەزیه له بەغدا) به پێی ڕێسا و گەمەی دیمۆکراسی ئەوە دەخوازێ که ئەو هێزەی دەبێتە بەشێک له دەسەڵاتی ئەو پێکهاتە گەورەیە دەبێ ئامادەبێ هەندێک شت بدات تا هەندێ شت وەرگرێ، دیارە بەشداری کورد له دەسەڵاتی ناوەندی قەبوڵی لەمپەڕ ناکات لەم ڕێسایە. له لایەکی ترەوە ترسی ئەوە هەیە که بەشداری کورد له دەسەڵاتی ناوەندی لەسەر بنچینەیەک بێت که تێیدا کورد قەبوول بکات باجێکی زیاتر بدات لەوەی که وەریدەگرێ. لەوە دەچێ که لایەنی عەرەبی تا ڕادەیەکی زۆر پشتڕاست بێت لەوەی که زیاتر بەدەست دێنێت لەوەی که لەدەستی دەدات له قەبولکردنی ئەوەی که کوردێک ببێتە سەرۆککۆمار و هەر لەبەر ئەوەش بێت که ئەو لایەنە قەبولیکرد که تاڵەبانی ببێ به سەرۆککۆمار!

دەشێ پۆستی سەرۆککۆماری *له ڕووی سیمبۆلیەوە* سەرکەوتنێک بێت بۆ کورد بەڵام ئەگەری ئەوەی که ئەو دەسکەوتە سیمبۆلییە له لایەکی ترەوە زەربەیەک بێت له گەلی کورد له باشووری کوردستان له ڕوانگەی سیاسەتی واقعییەوە.

دواجار لەوانەیە تاڵەبانی بتوانێ خزمەتێکی گەورە به کورد بکات ئەگەر پۆستە سەرۆککۆمارییەکەی بەکاربێنێ بۆ هێنانەکایەی قەیرانێکی سیاسی و دیپلۆماسییانە، ئەگەر له ڕۆژانی هەرە دوایی پۆستەکەشی دابێت. له ڕێگەی قەیرانێکی ئەوهاوە، هەرچەندە باوەڕم وایە کورد له باشووری کوردستان کاتێکی زۆری لەدەستدا و زۆریش درەنگ کەوت، گەلی کورد دەتوانێ ڕاستی نیگەرانی و ترسەکانی خۆی له مەڕ دواڕۆژی سیاسی باشووری کوردستان بگەیەنێت. پەیامی لایەنی کوردیش له قەیرانەکەدا دەتوانێ ئەوە بێت که ڕاستە کورد بەشداری له هەڵبژاردنەکاندا کردوە و ڕاستیشە که هەندێ پۆستی دەستکەوتوە، بەڵام له مەسەلە بنەڕەتیەکاندا کورد به زۆرەملێی زۆرینەی عەرەبی جارێکی تر مافەکانی زەوتدەکرێنەوە، دوێنێ به حوکمی زەبر و زەنگ و تۆقاندن، بەڵام ئیمڕۆ به حوکمی زۆرینەی به ناو دیمۆکراسی (بەشێوە و مەرجەکانی نەتەوەی سەردەستی زۆرینە). جێگەی خۆیەتی که بڵێم ئەو بارە قورسەی که لەسەر شانی کوردە له پرۆسەی دامەزراندنەوەی عیراق دوو کەڕەت زۆر گرانە: جارێکیان فەراهەمکردنی بنەمایەکی دیموکراتی و عەلمانی بۆ دەوڵەتی عیراق و ئەوەی تریشیان وەدەستهێنانی فیدرالییەکە به کۆمەڵێک زەمانەتەوە که ئەگەر پاشەکشە ڕوویدا له ئاستی سیستەمی سیاسی له عیراقدا ئەوا کورد هەرنەبێ خۆی بەو زەمانەتانەوە بگرێتەوە. به بۆچوونی خۆم زۆر ئاستەمە که کورد بتوانێ وا له بەرامبەرە (عەرەبی)ەکەی بکات که له هەردو ئاستدا چۆکدابدات!

عیراقی ئیمڕو تا ڕادەیەکی زۆر هەر عیراقی دوێنێیە و زۆرینەی عەرەبییش دەخوازێ عیراقێک دامەزرێنێتەوە که زۆر له هی دوێنێ جیا نەبێت، هەر نەبێ له ڕووی هەڵوێستی زۆرینەی عەرەبیەوە له مەڕ دۆزی کورد.

---

* تێبینیەکی گشتی: هەموو خوارکردنەوەکان لەم وتارەدا، جگە له سەرچاوەکان، به مانای جختکردنەوە هاتوون.

پەراوێزەکان:

1) پەیوەندیەکانی زۆربەی هێزە کوردستانیەکان لەگەڵ یەکتردا ڕەنگدانەوەی *لاوازی کوردستانیبوون و لاوازی کولتوری سیاسی دیموکراسیانەی* پێوەدیارە. ئەم بابەتە بە شێوەیەکی فراوانتر لە لایەن نوسەری ئەم وتارە قسەی لەسەر کراوە. بڕوانە بۆ نمونە گۆڤاری *گزینگ*، ژمارە 30، زستانی 2001.

2) بڕوانە گفتوگۆی تاڵەبانی لەگەڵ ڕۆژنامەی *الشرق الاوسط*، 2005/4/10.

3) بۆ دەقی وتاری تاڵەبانی بڕوانە *کوردستانی نوێ* 2005/3/17، ل 3.

4) گفتوگۆی تاڵەبانی لەگەڵ ڕۆژنامەی *الشرق الاوسط*، 2005/4/10.

5) دەقی چاوپێکەوتنەکە: 2005/4/13

{ HYPERLINK "http://www.pukmedia.com/hewall/arabicnews" }

6) سەتەلایتی العربیه، 2005/4/17 ، وە ڕۆژی دواتر(2005/4/18) دەقی گفتوگۆیەکە لە ڕۆژنامەی *خەبات*بلاوبۆتەوە.

7) بۆ دەقی بڕیاری 1546 بڕوانە: }

{HYPERLINK "http://www.un.org/News/Press/docs/2004/sc8117.doc.htm"

8) سەرچاوەی پێشوو.

9) سەرچاوەی پێشوو.

10) *خەبات*، 16 /2004/6، ل 1.

11) *خەبات*، 2004/1/12، ل 3.

12) بۆ دەقی نامەکە بڕوان، بۆ نمونە: 2004/6/7

{ HYPERLINK "http://www.kurdistannet.org" }

13) بۆ بابەتێک دەربارەی کاری کۆمیسیۆن و بابەتە پەیوەندیدارەکان بڕوانە جەوهەر نامق سەلیم، "فەرمانی پۆل برێمەری ژمارە 92 و..."، لە *خەبات*، ڕۆژانی 13 و 2005/1/14، هەردووکیان ل 9.

14) بەشی کوردی دەنگی ئەمریکا، پرۆگرامی تایبەتی (هەلۆ ئەمێریکا)، گفتوگۆ لە گەڵ دوو وەزیری ئیدارەکانی سلێمانی و هەولێر (عەبدورەزاق میرزا و د. شەفیق قەزاز)2004/1/8.

15) ڕادیۆ سەوا، بەشی ڕاپۆرتە نوسراوەکان: 19/1/2005

{ HYPERLINK "http://www.radiosawa.com,/" }

16) *خەبات*، 2005/1/12، ل 2.

17) الاتصاط المرکزی، 2005 /1/19

{ HYPERLINK "http://www.pukmedia.com/" }

18) بڕوانە د. بورهان یاسین، "ڕەوتی ڕیفراندەم لە کوێوە بۆ کوێ"، کە لەهەندێک سایتی کوردی بڵاوبۆتەوە بۆ نمونە لە { HYPERLINK "http://www.kurdish" } لە ناوەڕاستی ئەپریلی 2004، بە شی کوردی.

دەربارەی ئەو ناوچانەی کە بەر شاڵاوی ئەنفال کەوتن وە چۆن هەر زوو لە پایزی 1987 (نزیکەی شەش مانگ بەر لە دەستپێکردنی ئۆپەراسیۆنی ئانفال) بڕیاری ئەوە درا کە ئەوانەی لە (17 ئۆکتۆبەری 1987)وە دەکەونە *ئەو دیوی* ئەو هێڵەی، کە لە لایەن ڕژێمەوە دیاریکرابوو، هەموو مافێکیان لێدەسەندرێتەوە، هەتا بگرە مافی وەرگرتنی خۆراک، وە بە پێی هەمان بڕیار، لە قۆناغی بەجێگەیاندنی(واتە سەربازیی) ئەنفالدا، ئەو خەڵکانەی ئەو دیوی هێڵەکە دەبوایە بەتەواوەتی لەناوببردرێن.

19) نوسەری ئەم وتارە هەر زوو (ڕاستەوخۆ دوای کەوتنی ڕژێمی بەعس) بە شێوەی *پرسیار* ئەو

ئەگەرەی خستە ڕوو لە کۆمەڵێک کۆڕ و نووسیندا. پرسیارەکە بەم شێوەیە بوو: ئایا کورد خەریکە دەوڵەتێک دامەزرێنێتەوە کە دوایی لە هەمان دەوڵەت داوای مافەکانی بکات؟ ئەم پرسیارە، بۆ نمونە، کراوە لە کۆڕێک لە شاری ستۆکهۆلم لە 2003/4/19، **کۆڕێکی ترلە شاری (مالموێ)ی سوید لە** 8/22 /2003 **وە چەند کۆڕێک لە کوردستان لە سەرەتای مانگی ژەنوەری** 2004، **جگە لە چەند نووسراوێکیش، لەوانە بۆ نموونە *گۆڤاری گزینگ* ژمارە** 38.

}تکایە پێش بڵاوکردنەوەی ئەم وتارە لە هەر شوێنێکی تر، پەیوەندی بکە بە نووسەر بەم ئیمایلە:
HYPERLINK "mailto:burhanyassin@hotmail.com" }